

VILNIAUS UNIVERSITETAS

JEVGENIJ MACHOVENKO

XIII-XX a. LIETUVOS TEISINĖS SISTEMOS ISTORIJA

Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga
Socialiniai mokslai, teisė (01S)

Vilnius, 2009

ISBN 978-9955-33-422-4

Turinys

Lietuvos teisinės sistemos istorijos tyrimų metodologiniai pagrindai, aktualumas, naujumas ir originalumas.....	4
Lietuvos teisinės sistemos teisėkūros sistemos istorija	6
Lietuvos teisinės sistemos jurisdikcijos sistemos istorija.....	15
Lietuvos teisinės sistemos jurisprudencijos sistemos istorija.....	22
Tolesnių Lietuvos teisinės sistemos istorijos tyrimų programa	33
Apibendrinamos mokslo publikacijos.....	35
Summary	37

Lietuvos teisinės sistemos istorijos tyrimų metodologiniai pagrindai, aktualumas, naujumas ir originalumas

1999-2009 m. VU Teisės fakultete atliktų tyrimų, kurių rezultatai išdėstyti čia apžvelgiamuose darbuose, metodologinis pagrindas yra sociologinė teisės samprata, leidžianti į teisę žvelgti ne tik kaip į pozityviosios teisės normų visumą, bet ir kaip į kur kas platesnį socialinį reiškinių - teisinę visuomenės sistemą, koncentruotą tam tikros tautos istorijos, kultūros, socialinių vertybių, jų suvokimo išraišką. Apžvalgos autorius laiko teisinę sistemą autonomine visuomenės, kaip savavaldės sistemos, subsystema, gebančia savarankiškai nustatyti savo vidinę raidą, kad galėtų tinkamai atlikti jai aukštesnės sistemos priskirtas funkcijas. Pagrindinėmis funkcinėmis teisinės sistemos subsystemomis autorius laiko teisėkūros (institucijų ir procedūrų, teisės normų ir jų šaltinių), jurisdikcijos (teisės taikymo) ir jurisprudencijos (teisės pažinimo bei mokymo) subsystemą (žinoma, šios subsystemos iš dalies „persidengia“, nes, pvz., ne visada įmanoma nustatyti, kada teisė kuriama, o kada taikoma, kada doktrina yra tik mokslas, o kada ji turi norminę reikšmę). Čia apžvelgiami darbai apima visų trijų Lietuvos teisinės sistemos subsystemų problematiką. Remdamasis istorijos šaltiniais, Lietuvoje ir užsienyje paskelbtais mokslo darbais, autorius kompleksiškai nagrinėja nesulaukusius atidesnio teisės istorikų dėmesio klausimus. Lietuvos teisinės sistemos elementai tiriami Vakarų teisės tradicijos, kurioje susiformavo ir plėtojasi Lietuvos teisinė sistema, istorijos kontekstu, remiantis šios tradicijos vizija, pateikta H. Bermano monografijoje „Teisė ir revoliucija“.

Teisė „auga“ kartu su ją sukūrusia visuomene, ir tas augimas yra daugiau negu stichiškas prisitaikymas prie besikeičiančios aplinkos – teisė keičiasi dėl joje „įmontuoto“ kaitos mechanizmo. H. Bermanas taikliai pastebėjo, kad „teisė ne tik tęstinė; ji turi istoriją. Ji pasakoja istoriją“. Apžvalgos autorius supranta teisės istoriją kaip tam tikriems dėsningumams pavaldų kryptingą įprasmintą teisės „įkopimą“ į kokybiškai vis aukštesnį „laiptą“. Žinoma, galima surasti laikų, kai teisė tam tikrame regione „žygiavo atgal“, pvz., sužlugus Vakarų Romos imperijai, įsigaliojo žemesnio išsivystymo lygio germanų teisė. Tačiau tai visada buvo laikinas reiškinys. Imant teisės istoriją globaliai, teisė žygiavo ir tebežygiuoja sėkmingai.

Kaip dabar gyvenanti žmonių karta yra akumulavusi protėvių nuo Adomo ir Ievos genus, taip ir galiojanti teisė yra paveldas, kuriam sukurti prireikė darbo, dirbto kelius tūkstantmečius. Kiekviena karta teisėkūros subjektų daugiausia naudojami prieš tai sukurtais mechanizmais, procedūromis ir normomis, kurių pagalba sprendžia aktualius uždavinius (šie iš tikrųjų keičiasi greitai, kaip ir visa socialinė, ekonominė, politinė aplinka). Todėl teisės istorijos

tyrimai visada yra aktualūs – jie leidžia pažinti galiojančią teisę ir formuoja būsimos teisės viziją.

Laikydamas teisės „augimą“, „įkopimą į kalnus“ bendra teisės istorijos mokslo paradigma, autorius atskleidžia tris kokybinius teisės raidos etapus: senovės, viduramžių ir moderniosios teisės. Skirtingose šalyse šie etapai turi skirtingas chronologines ribas. Autoriaus manymu, Lietuvos teisėje „senovė“ pasibaigė 1387 m., „modernioji“ epocha prasidėjo 1918 m., o 1387-1918 m. laikotarpis laikytinas „viduramžiais“. Senovės, viduramžių ar moderniaja laikytina ne tik pozityvioji teisė, bet visi teisinės sistemos elementai. Žinoma, tam tikros teisinės sistemos „patalpinimas“ tarp senovės, viduramžių ar moderniujų yra sąlyginis, tai siekiant mokslo tikslų atliktas įvairių teisinės sistemos elementų niveliavimas, tam tikro „vidutinio“ jų lygio nustatymas. Visi teisinės sistemos elementai yra glaudžiai susieti, ir esminė pažanga viename iš jų kaip lokomotyvas „traukia“ visus kitus į aukštesnį laiptą. Vakarų teisės tradicijoje lokomotyvo funkciją vykdo jurisprudencijos subsystema. Jurisprudencija sujungia elementus į darnią sistemą, formuoja teisinį mąstymą ir užtikrina teisinių vertybių ir žinių perteikimą iš kartos į kartą. Nauji elementai patenka į teisinę sistemą kartu su naujų interesų doktrininiu pripažinimu. Jurisprudencija „filtruoja“ į teisinę sistemą besiskverbiančius elementus. Pripažindamas jurisprudenciją „cementuojančiu“ elementu, kaitos mechanizmu ir „imunine sistema“, autorius skiria ypatingą dėmesį Lietuvos jurisprudencijos subsystemos tyrimams – jos istoriją apibūdina monografija ir šeši straipsniai (Lietuvos teisėkūros subsystemai skirti dar šeši, o jurisdikcijos subsystemai – aštuoni iš čia apžvelgiamų dvidešimties straipsnių; dar viena monografija yra kompleksinė studija, apimanti tiek teisėkūros, tiek jurisdikcijos problematiką).

Kompleksinė Lietuvos teisėkūros, jurisdikcijos ir jurisprudencijos subsystemų istorijos analizė, atliekama Vakarų teisės tradicijos istorijos kontekstu, atskleidžiant senovės Lietuvos teisės „įkopimą“ į viduramžių teisės laiptą ir viduramžių Lietuvos teisės transformaciją į moderniąją, yra naujas tyrimų būdas, leidžiantis pateikti aktualią ir originalią Lietuvos teisinės sistemos istorijos viziją.

Apžvelgiamuose darbuose pateikti tyrimų rezultatai buvo gauti pritaikius daugiausia istorinį (nustatomos kiekvieno tiriamo reiškinių ištakos, raida, pasekmės siekiant atskleisti proceso dėsningumus), lyginamąjį (lyginami Lietuvoje egzistavę teisiniai reiškiniai su egzistavusiaisiais kitose Vakarų teisės tradicijos kraštuose nustatant specifinius tų reiškinų bruožus) ir teleologinį (atskleidžiami teisėkūros ir teisės taikymo subjektų siekti tikslai, socialinių grupių ginti interesai, mokslininkų propaguotos idėjos ir kt. siekiant pažinti analizuojamų reiškinų esmę) mokslo metodus. Tyrimų rezultatams gauti buvo panaudoti gausūs istorijos šaltiniai, taip pat Lietuvoje ir užsienyje paskelbti mokslo darbai.

Autoriaus atliktų tyrimų rezultatai plačiai naudojami dėstant studijų dalykus „Teisės istorija“, „Europos miestų teisės istorija“, „Lietuvos teisės šaltinių istorinė raida“, „Teisingumo vykdymo institucionalizavimas“, doktorantūros studijų dalyką „Lietuvos teisės istorija“.

Lietuvos teisinės sistemos teisėkūros sistemos istorija

Pozityvioji Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) teisė vystėsi kaip ketverių luominio pobūdžio teisės sistemų, reguliavusių bajorų, dvasininkų, miestiečių ir valstiečių santykius, junginys. Bendra LDK baudžiamoji, civilinė ar kuri kita teisė yra dirbtinė konstrukcija, sukurta mokslininkų tam, kad būtų lengviau tyrinėti tam tikras normas, kažką palyginti, atskleisti ir apibendrinti. Vietoj bendros LDK baudžiamosios teisės galiojo bajorams skirta baudžiamoji teisė, valstiečiams skirta baudžiamoji teisė ir t.t. LDK teisėkūros sistemai tyrinėti labai svarbu pažinti jos luominę prigimtį, o tam visų pirma reikia pateikti luomo sampratą. 2001 m. autoriaus paskelbtas straipsnis [21] buvo pirmą mokslinę publikaciją Lietuvoje, skirtą apibūdinti luomą kaip teisinį reiškinį ir atskleisti luomo teises savybes, leidžiančias identifikuoti luomą tarp įvairių socialinių grupių, klasių ir sluoksnių. Kitame tais pačiais metais paskelbtame straipsnyje [20] nagrinėjamos LDK visuomenės luominio suskirstymo ištakos, luomų atsiradimas ir jų vieta visuomenės struktūroje.

Autoriaus manymu, luomas buvo tai tam tikromis istorinėmis sąlygomis objektyviai susidėjusi teisiškai įforminta pastovi uždara socialinė grupė, kurios nariai turėjo tik jiems būdingą paveldėtinių subjektinių teisių ir teisinių pareigų visumą.

Kiekvienas luomas atsirado pirma kaip socialinė grupė, kuri vėliau gavo atitinkamą teisinį statusą ir tapo luomu. Svarbiausią reikšmę luomo nariams susivienyti turėjo pozityviojoje teisėje įtvirtintos vienodos subjektinės teisės ir teisinės pareigos. Kitos socialinės grupės galėjo būti lygiateisės, bet lygiateisių luomų nebūta. Luomai negalėjo egzistuoti pavieniui, visuomenės luominė struktūra visada buvo hierarchinė, susidėjo iš kelių privilegijuotųjų valdančiųjų ir neprivilegijuotųjų pavaldžių luomų.

Autorius negali pritarti teiginiui, kad politinės teisės buvo įgyvendinamos kolektyviniais luomo narių veiksmais, o kitos teisės – individualiais luomo narių veiksmais. Politinės teisės buvo suteikiamos ne luomui, bet politinei tautai. Luomo ir politinės tautos negalima tapatinti net tuo atveju, kai politinė tauta susideda tik iš vieno luomo narių, kaip buvo LDK, kurioje bajorų luomą sudarė visi feodalai pasauliečiai, o politinę tautą – tik feodalai žemvaldžiai. Visos luominės teisės ir pareigos buvo tam tikro luomo narių subjektinės teisės ir teisinės pareigos,

įgyvendinamos jų individualiais veiksmais. Pats luomas nebuvo juridinis asmuo, apskritai nebuvo LDK teisės subjektas.

Luominė organizacija visuomenei nebuvo primesta iš šalies – ji išsirutuliojo iš ikivalstybinės Lietuvos visuomenės gradacijos. Bajorų luomo formavimasis vyko daugiausia išskylant žemesniesiems bajorų sluoksniams, išplečiant jų teises ir sulyginant su aukštesniųjų sluoksnių teisėmis, tuo tarpu valstiečių luomas buvo kuriamas bajorų per laisvųjų pajungimą ir pavertimą baudžiauninkais. XIV a. palyginti nesudėtinga Lietuvos visuomenės organizacija buvo linkusi supaprastėti iki dviejų sudedamųjų dalių – bajorijos ir valstietijos – ir pagaliau transformuotis į dviluominę sistemą. Slavų žemių prijungimas prie Lietuvos sulėtino LDK visuomenės luominės struktūros formavimąsi. Dvasininkų ir miestiečių luomų formavimąsi ir atsiradimą nulėmė kanonų teisės ir Magdeburgo miesto teisė plėtimasis LDK. Atsiradus miestiečių ir dvasininkų socialinėms grupėms, visuomenės struktūra pasidarė sudėtingesnė ir nebegalėjo išlikti dviluomine.

Autoriaus manymu, LDK dvasininkų luomas susiformavo gerokai anksčiau už bajorų luomą – visų dvasininkų lygiateisiškumo pripažinimu galima su tam tikra išlyga laikyti 1432 m. ir 1434 m. Žemės privilegijų nuostatas. Dvasininkų luomas atitiko visus luomo požymius, išskyrus vieną – priklausymas jam nebuvo paveldimas.

Pagrindinį vaidmenį formuojantis bendram valstiečių luomui suvaidino XVI a. vidurio valakų reforma, sulyginusi valstybinių ir privačių valstiečių teisinę padėtį. Kartu su valstiečių luomo atsiradimu pasibaigė ir bajorų luomo formavimasis. Vykdamas XVI a. reformas tarnybinė bajorija teisiškai susilygino su diduomene. Bajorų luomo uždarumas nebuvo absoliutus. Valdovas savo privilegijomis suteikdavo bajorystę kai kuriems paprastiems žmonėms už pasižymėjimus mūšiuose, valstybinėje arba rūmų tarnyboje. Antra vertus, bajorų luomas ryžtingai atsiribodavo nuo asmenų, nesilaikančių luominio solidarumo ir korporacinio elgesio taisyklių. Nei Vakarų ir Vidurio Europos šalyse, nei Rusijoje XVI a. nebuvo teisės normų, reglamentuojančių bajorystės nustatymo teisminę procedūrą ir įrodinėjimo priemones. Jose bajorystę lėmė kilmė, priklausymas tam tikrai šeimai, kurios bajorystė buvo oficialiai pripažinta ir patvirtinta šią šeimą įrašius į bajorų genealoginę knygą. LDK nebuvo genealoginių knygų, ir bajorystės nustatymo tvarka joje labai primena dabartinę juridinio fakto nustatymo teisme procedūrą (bajorystė kaip tik yra juridinis faktas – teisinė būseną). Tai dar kartą patvirtina teisinės minties LDK XVI a. brandumą.

LDK miestiečių luomas susiformavo kartu su bajorų luomu, kai 1566 m. Antrasis Lietuvos Statutas (toliau – ALS) pripažino amatininkavimą ir prekyvimą miestiečių luomine teise. LDK visuomenės luominė struktūra buvo teisiškai įtvirtinta ALS. Greta ketverių luomų

LDK išliko tarpinės socialinės grupės (ponų bajorų ir jų išmariniuose dvaruose gyvenę bajorai, išėiviniai valstiečiai, „raitieji miestiečiai“ ir kt.) tik sąlyginai priskiriamos prie atitinkamų luomų. Pavieniui atsiradę luomai nyko kartu visuomenei išgyvendinus luominį suskirstymą ir panaikinus visas jį įtvirtinusias teisės normas. Lietuvoje tai vyko tik 1918 m.

Kartu su luominiu principu pagrįsta teisės normų diferenciacija vyko ir šių normų konsolidacija – slavų feodalų tarpusavio santykius reguliavusios normos jungėsi su lietuvių feodalų teise ir t.t. 2005 m. autoriaus paskelbtame straipsnyje [11] nagrinėjamos LDK teisės sistemos formavimosi prielaidos, LDK vyriausybės politika kuriant bendrąją valstybės teisę ir ją sisteminant, valdinybės ir pilietybės santykiai, taip pat paprotinės slavų teisės įtaka šiems procesams.

LDK teisės sisteminimas prasidėjo 1387 m. viešosios teisės lygmeniu ir vyko centrinio valstybės aparato pastangomis per Žemės privilegijas, Lietuvos Statutus ir kitus bendrus valstybinius aktus. Tai reiškė sąmoningą politinio LDK centro (Lietuvos) teisės išplėtimą slavų žemėse ir LDK teisės kūrimą Lietuvos teisės pagrindu panaudojant kai kuriuos slavų teisės elementus.

Tradicija leisti rašytines privilegijas yra vakarietiška. Žemės privilegijos paskirties, turinio, kalbos ir formos požiūriu akivaizdžiai yra Vakarų civilizacijos vaisius. Ypatybė buvo ta, kad šiose privilegijose nebuvo vasaliteto elementų, jos įtvirtino tėvoninę arba alodinę (ne leninę!) feodalų žemės nuosavybę. XIV a. pabaigoje – XV a. pradžioje Vakarų ir Vidurio Europoje valdančiojo luomo gretose viešpatavo vasaliniai santykiai, rėmęsi lenine žemės nuosavybe. Tėvoninė žemės nuosavybė tuomet buvo paplitusi Rusijoje, bet išvada dėl slavų teisės įtakos lietuvių žemėse būtų skubota. Lietuvoje tėvonija buvo natūraliai įsigalėjusi žemės nuosavybės forma. Sunku spręsti, ar toks buvo Lietuvos valdovų sumanymas, bet tėvonijų plitimas skatino valdinybės, o ne vasaliteto santykius.

LDK susiklosčiusi feodalinių santykių sistema buvo toli gražu ne klasikinė. LDK nebuvo tokios išplėtos feodalų hierarchijos kaip Vakarų ir Vidurio Europoje. Tarnybiniai bajorai anaipol ne visada buvo ponų bajorų vasalai, daugelis jų gaudavo žemę tiesiogiai iš valdovo ir jam tarnavo. LDK negaliojo Vakarų Europoje (išskyrus Angliją) įsigalėjusi taisyklė – „niekas negali būti dviejų senjorų vasalas“. Skirtingai nuo Vakarų ir Vidurio Europos šalių, LDK nebuvo paveldimų feodalų luomo titulų, išskyrus kunigaikščių titulus, herbų (iki 1413 m.), riterišku papročiu ir ritualų, taip pat visa tai reglamentuojančios lenų teisės kaip viduramžių teisės sistemos. LDK susidarė savita vasaliteto ir valdinybės santykių sintezė. Iš valdovo beneficijas ir feodus gavę bajorai tarnavo kaip jo vasalai, o tėvonijų savininkai – kaip jo valdiniai. Iš stambaus feodalo dvarą gavęs bajoras buvo jo vasalas, bet kartu valdovo valdinys.

Ilgainiui valdinybės santykiai tampa pilietybės santykiais. Šį procesą skatino Ponų tarybos ir Seimo veikla. Ponų taryba buvo ne vasalų suvažiavimas senjoro kvietimu, o valdovo ir aukščiausių LDK pareigūnų pasitarimas. Seime, be valdovo ir kitų Ponų tarybos narių, dalyvavo tarnybiniai bajorai, kurie rinkosi būtent kaip valstybės piliečiai. Pilietybės idėja subrendo bajorų sąmonėje. ALS ir 1569 m. Liublino unijos akte aiškiai atsispindėjo bajorijos pažiūra į valstybę ir savo vietą joje. Valdovas – greičiau aukščiausiasis renkamasis pareigūnas, valstybės reprezentantas negu monarchas. Feodalinė aristokratinė respublika, sukurta bajorijos ir tenkinanti tik jos poreikius – toks buvo kolektyvinės bajorų savimonės įgyvendinimo rezultatas. Raida nuo nedidelės feodalinės monarchijos iki didžiulės sąjunginės valstybės, nuo vasaliteto iki feodalinės pilietybės vyko plintant valstybinei Lietuvos teisei.

Centras toleravo objektyviai susiklosčiusį prisijungusių žemių teisinį paveldą tik privatinės teisės lygmeniu. Vietos teisės egzistavimą labiausiai palaikė teisingumo vykdymas. Slavų teisė sulėtino LDK teisės sisteminimą ir suvienodinimą. Gilėjant LDK žemių ekonominei, politinei, socialinei integracijai, žemių teisės skirtumai pamažu nyko. Po XVI a. vidurio reformų galima kalbėti apie bendrą viešąją LDK teisę.

1999 m. autoriaus paskelbtoje 12,9 a. l. apimties monografijoje [2] pirmą kartą istorinėje teisės literatūroje nušviečiama visų LDK slavų žemių teisinė padėtis per visą LDK gyvavimo laikotarpį. Nagrinėjami vietos valdymo, savivaldos ir teisingumo vykdymo klausimai, aptariama centrinės valdžios politika „nelietuviškų“ žemių atžvilgiu, atskleidžiamos jų gyventojų teisinio statuso ypatybės. Didesnis dėmesys skiriamas XIV-XVI a. pirmajai pusei, nes šiuo laikotarpiu nelietuviškų LDK žemių plotas buvo didžiausias, o jų teisinės padėties ypatybės pasireiškė ryškiausiai. Autorius nustatė, kad LDK slavų žemės iki XVI a. vidurio naudojosi administracine ir teismine autonomija, kurios teisinį pagrindą sudarė LDK valdovų išleisti įstatymai ir jų sankcionuota vietos paprotinė teisė. Būdama tikrai milžiniška šalis, LDK, skirtingai nuo kitų tokio dydžio viduramžių šalių, nebuvo imperija, nebuvo suskirstyta į metropoliją ir kolonijas. Žemių tarpusavio santykių lygiateisiškumas, ekonominė ir politinė žemių integracija, tolerantiška LDK valdovų vidaus politika, lanksti teisinio reguliavimo mechanizmai – visa tai užtikrino ilgalaikį LDK valstybės stabilumą. Ekonominiu, politiniu, etniniu, religiniu, kultūriniu atžvilgiu nevienalytė valstybė, neišgyvendinusi teisės partikuliarizmo, gyvavo per 500 metų. Viduramžių Europos istorijoje LDK buvo unikalus reiškinys.

Apskritai LDK teisė pasižymėjo ypatingu lankstumu. Dabartinė teisė siekia užtikrinti žmogaus teises ir laisves ir tam nustato detalios reglamentuotas procedūras ir griežtą formą. Visa tai padeda apsaugoti subjektines teises nuo pažeidimų ir atstatyti pažeistas teises. Bet visa tai turi ir neigiamą pusę – toks reguliavimas yra pernelyg sustingęs ir atsilieka nuo gyvenimo.

Visos tos formos ir procedūros tampa kliūtis, stabdo teisės raidą. Visuomenės gyvenimas darosi vis spartesnis, teisėkūros subjektai turi į tai atsižvelgti, bet juos saisto nustatytos formos ir procedūros. Ten, kur didelę reikšmę turi teisinis precedentas ir norminė sutartis, teisinis reguliavimas lankstesnis, teisės raida spartesnė. LDK buvo sukurtas kitoks teisinio reguliavimo modelis (jo bruožai: plačiai naudojamas teisinis paprotys; vėlesnis norminis aktas nenaikina ankstesnio, kurio galiojimas gali būti atgaivintas visa apimtimi arba iš dalies; daug klausimų paliekama pačių teisės subjektų diskrecijai; plati svetimos teisės recepcija ir plačios galimybės sukurti vietinės ir recepuotos teisės sintezę ir kt.). Kartu susiklostė palankios sąlygos korupcijai, šališkumui nagrinėjant bylas, feodalų savivalei. Šios problemos nebuvo išspręstos, veiksmingi kontrolės mechanizmai nebuvo sukurti (ko gero ne dėl to, kad tai neįmanomas dalykas, o dėl politinių priežasčių – bajorų kovos prieš monarcho valdžią).

Viduramžių Lietuvos teisę įprasta laikyti netobula, archaiška, kartais ji įvertinama kaip visai primityvi. Vargu ar tokie įvertinimai yra korektiški. Teisė turi tenkinti visuomenės poreikius t.y. reguliuoti toje visuomenėje egzistuojančius visuomeninius santykius. Pati teisė – tik priemonė, kuri gali pasirodyti tinkama ar netinkama priklausomai nuo užsibrėžto tikslo. Kol nėra tam tikrų santykių, nereikia ir atitinkamų teisės normų. Kol visuomenė nežinojo bankų, nereikėjo ir iš tikrųjų nebuvo banko teisės, kol nebuvo kompiuterių ir interneto, nebuvo informatikos teisės. Netobula ir archaiška galima vadinti teisę, kuri nesugeba sureguliuoti jau atsiradusių visuomeninių santykių, kuri atsilieka nuo visuomenės gyvenimo, netenkina jos poreikių. Mums nepakaktų Lietuvos Statutų normų, o LDK gyventojams be reikalo būtų didelė dauguma mūsų modernios teisės normų. Paprastesnė nei dabartinė XVI a. LDK susiklėsčiusi visuomeninių santykių sistema reikalavo tokios pat paprastesnės teisės, kuriai įgyvendinti pakako tuometinio valstybės aparato. Lietuvos Statutų ar kurio kito teisės paminklo lyginimas su galiojančiais įstatymais siekiant nustatyti jų „pažangumą“ ar „išsivystymo lygį“ būtų metodologiškai ydingas tyrimas. Galiojusi teisė buvo sukurta ne mūsų ir skirta ne mums, todėl savaime nėra nei geresnė nei menkesnė už galiojančią teisę. Šiuolaikinė teisė yra sudėtingesnė, nes aptarnauja sudėtingesnį visuomeninių santykių kompleksą. Deja, teisės „sudėtingumas“, iš esmės apibūdinantis teisę tik kiekybiškai, dažnai suprantamas kaip jos kokybinė charakteristika, kaip teisės „tobulumo“ požymis. Pasisakymai dėl teisės tobulumo, pažangumo ar išsivystymo lygio yra korektiški tik žvelgiant į ją amžininko akimis. Lietuvos Statutai tiko juos sukūrusiai visuomenei, todėl laikytini kokybišku tos epochos teisėkūros produktu, o mums jie yra puikūs žinių apie LDK teisę šaltiniai. Senovės ir viduramžių teisinių sistemų tyrimas tikrai nėra beprasmis – vienaip ar kitaip jos turėjo reikšmės kylant ir besivystant dabartinėms sistemoms, vadinasi, gali padėti suprasti egzistuojančius teisinius reiškinius.

Tyrinėjant tam tikrą teisinę sistemą, svarbu atskleisti asmenis, kuriems pozityvioji teisė suteikia galimybę dalyvauti teisiniuose santykiuose. Tam tikrų asmenų ar jų grupių pripažinimas ar nepripažinimas teisės subjektais atspindi įstatymų leidėjo požiūrį į individą ir kolektyvą, apibūdina pačią pozityviąją teisę bei ją kuriančią visuomenę. 2002 m. autorius paskelbė du straipsnius [17; 19], skirtus kompleksiskai nušviesti LDK teisės subjektų klausimą, mažai tirtą istorinėje teisės literatūroje.

LDK teisės subjektai buvo visi fiziniai asmenys, išskyrus patriarchalinius vergus. Įstatymų leidėjas nuosekliai naikino teises galimybes pasiduoti į patriarchalinę vergiją ir skatino feodalus paleisti patriarchalinius vergus testamentu arba specialiu raštu. Pagaliau 1588 m. Trečiasis Lietuvos Statutas (toliau – TLS) nustatė, kad „ateityje belaisviai neturi būti dėl kitų priežasčių, tik [karo] imtiniai“. Kadangi pasidavimas į patriarchalinę vergiją ir teismo atsisakymas teisiniu požiūriu yra tolygūs veiksmai, galima teigti, kad minėta Statuto norma įtvirtino svarbų teisės principą – „teismo atsisakymas draudžiamas“.

Fiziniam asmeniui suteikiamo teismo apimtis priklausė nuo daugelio pozityviosios teisės įtvirtintų aplinkybių, svarbiausios iš kurių buvo: asmens priklausymas tam tikram luomui, jo valdinybė ar pilietybė, tikyba ir lytis.

Plačiausias teismus buvo suteiktas bajorams, siauresnis - dvasininkams. Šie, išskyrus vyskopus, negalėjo turėti politinių teisių, vienuoliai negalėjo palikti testamentu ir pan. Gerokai suvaržytas buvo miestiečių teismus. Jie negalėjo turėti politinių teisių, įsigyti dvarų, būti valstybės pareigūnais ir pan. Siauriausią teismus LDK teisė suteikė valstiečiams.

Užsieniečiams galiojo tie patys įstatymai, kaip ir LDK valdiniam, tačiau užsieniečiai, kad ir bajorai, negalėjo turėti politinių ir kai kurių kitų teisių.

LDK galiojusi kanonų teisė ribojė pagonių teismus (neleisdavo susituokti, palikti testamentu ir pan.). Pasaulietinė LDK teisė išskyrė dar dvi socialines grupes, kurių teismus buvo suvaržomas būtent dėl jų tikybos – žydai ir totoriai. Jie negalėjo būti priesaikos pagalbininkais ginčiuose dėl žemės sklypų, valstybės pareigūnais ir t. t. 1387-1432 m. buvo ribojamas bajorų stačiatikių teismus – jie negalėjo būti aukščiausiais valstybės pareigūnais.

Lemiamą reikšmę moters teismo apimčiai nustatyti turėjo jos vyro luominė padėtis, tačiau moters teismus buvo siauresnis už tam pačiam luomui priklausančio vyro teismus. Antai moteris negalėjo būti liudytoja sudarant testamentą, bajorė negalėjo turėti politinių teisių ir pan.

Garbės atėmimu nubaustas arba į nelaisvę karo metu patekęs asmuo apskritai netekdavo teismo ir nustodavo buvęs Lietuvos teisės subjektu.

Pagal Lietuvos Statutus šuns, arklio ar kitokio gyvūno savininkas turėjo atlyginti gyvūno padarytą žalą arba išduoti šį gyvūną nukentėjėliui. PLS XII skyriaus 14 straipsnyje žalą padaręs gyvūnas tiesiog pavadintas kaltu. Autoriaus manymu, gyvūnas buvo išduodamas ne kaip turtas žalai atlyginti, bet kaip baudžiamosios atsakomybės subjektas, kurį nukentėjėlis galėjo nubausti savo nuožiūra. Tai buvo į Lietuvos Statutus prasiskverbusi senovės teisės norma, materialinio požiūrio į nusikaltimą atbalsis. Kol Europoje nusikaltimu laikyti veiksmai, pažeidžiantys konkrečių asmenų interesus (privati skriauda), už juos kuriuos teismo skiriama kompensacija nukentėjėliui ir bauda valdovui, minėtų subjektų atsakomybė buvo visuotinai paplitęs reiškinys. Net XVIII a. Europoje pasaulietiniai ir dvasiniai teismai patraukdavo atsakomybėn numirėlius, gyvūnus ir negyvus daiktus. Antai 1710 m. Prancūzijoje buvo organizuotas procesas prieš žiurkes ir peles. Seni papročiai buvo gajūs, ypač šalyse, kuriose politinės, ekonominės, religinės ar kitokios aplinkybės gerokai varžė valdovų teisėkūrą (LDK kaip tik buvo tokia šalis).

Fizinio asmens veiksnumas buvo nepakankamai aiškiai apibrėžtas LDK teisės. Ji leisdavo savarankiškai dalyvauti teisiniuose santykiuose asmenims, kurie dabar būtų laikomi neveiksniais. LDK teisė siejo veiksnumą pirmiausia su žmogaus amžiumi, bet neskyrė mažametystės ir nepilnametystės, globos ir rūpybos, visiško, dalinio ir suvaržyto veiksnumo. Psichiškai nesveikas asmuo neatsakė tik tuo atveju, kai kitas žmogus jį sukurstė padaryti nusikaltimą arba įteikė jam ginklą. Jis griežčiau buvo baudžiamas už nusikaltimą, padarytą po sveiko proto laikotarpio, nes, žinodamas savo ligą, turėjo pasirūpinti savo apsauga.

Rašytinė teisė nereglementavo bajorų konfederacijų – ginkluotų bajorų susivienijimų, organizuojamų politiniams tikslams pasiekti – steigimo ir veiklos. Patvirtinęs konfederacijos organų išleistus aktus valdovas tuo pačiu sankcionavo konfederaciją, pripažindavo ją teisės subjektu.

Dauguma LDK sudariusių teritorinių vienetų naudojosi savivaldos teise ir buvo kolektyviniai teisės subjektai tol, kol turėjo savivaldybės statusą. Pavietai veikė kaip savavaldės LDK bajorų teritorinės korporacijos, o valsčiai – kaip valstybinių valstiečių korporacijos. Valsčiaus bendruomenė buvo atsakinga už nusikaltimus, padarytus jos teritorijoje. Viduramžių Europoje teritorinių bendruomenių ir kitų kolektyvinių teisės subjektų baudžiamoji atsakomybė buvo įprastas reiškinys ir šiuo atžvilgiu LDK nebuvo išimtis.

Savavaldės teritorinės korporacijos (ir kartu – LDK teisės subjekto) statusą turėjo ir miestai. Miestui suteikus savivaldą pagal Magdeburgo teisę, miestiečiai teisiškai atsiribodavo nuo valstiečių, o miestas – nuo valsčiaus. Subjektiškumą miestui suteikdavo valdovo išleista lokacinė privilegija.

LDK teisė suteikdavo subjektiškumą amatininkų ir pirklių cechams ir bendrijoms, žydu bendruomenėms, religinėms miestiečių brolijoms, kai kurioms kitoms įstaigoms (pvz., Vilniaus akademijai). Jų subjektiškumas atsirasdavo ar pasibaigdavo atitinkamam aktui (statutui, privilegijai) įsigaliojus ar jį panaikinus. Kolektyvinio LDK teisės subjekto statusą turėjo Bažnyčia.

Stambiausi kolektyviniai teisės subjektai buvo pati valstybė ir politinė tauta. Valstybė veikė per savo įgaliotuosius atstovus – individualius ir kolektyvinius valstybės organus, kurie nebuvo LDK teisės subjektai. Valdovas buvo teisės subjektas tik veikdamas kaip fizinis asmuo, stambus feodas, visais kitais atvejais jis veikė kaip individualus valstybės organas.

Valstybės ir politinės LDK tautos tapatinti negalima jau vien dėl to, kad politinė tauta buvo tik vienas iš svarbiausių valstybės elementų. Tačiau tapatinti jas būtų neteisinga ir todėl, kad politinė tauta galėjo veikti savarankiškai, nepriklausomai nuo valstybės. Tokią galimybę jai suteikė LDK teisė, pagal kurią visi sėslūs feodalai turėjo teisę rinkti valdovą. Čia politinė tauta, personifikavusi per rinkėjų korpusą, veikė kaip LDK teisės subjektas. Politinės teisės buvo suteiktos tik bajorams žemvaldžiams, jie buvo piliečiai. Pilietybė buvo suprantama kaip dalyvavimas politinėje (teritorinėje) tautoje ir kartu narystė valstybėje. Tapatinti LDK valdinybę su pilietybe būtų ne visai teisinga. Valdiniai buvo visi asmenys, tiesiogiai ar per savo poną pavaldūs Lietuvos valdovui. LDK pilietis buvo ne bet kuris valdinys, o tik vietinės kilmės žemvaldys bajoras, pilietybė buvo glaudžiai susijusi su priklausymu privilegijuotam luomui ir sėslumu.

LDK žemės nuosavybė siejo priklausomus valstiečius ir jų poną, vasalą ir jo siuzereną, buvo priklausymo bajorijai požymis ir t.t., todėl žemės nuosavybės teisės ir jos formų mokslinė analizė svarbi daugeliui LDK istorijos problemų tyrinėti. 2000 m. autoriaus paskelbtame straipsnyje [22] aprėpiamos visos XIV-XVIII a. LDK egzistavusios žemės nuosavybės formos siekiant atskleisti pagrindinius jų bruožus, raidos tendencijas ir ypatybes palyginti su žemės nuosavybės formomis kitose viduramžių Europos šalyse. Straipsnyje pirmą kartą Lietuvos istorinėje teisinėje literatūroje teigiama, kad suskaidytos žemės nuosavybės teisės koncepcija tinka kiekvieno luomo viduje egzistavusiems žemės nuosavybės santykiams apibūdinti.

Viduramžių žemės nuosavybės teisė buvo suskaidyta – vienas asmuo turėjo tiesioginę, kitas – aukščiausiąją nuosavybės teisę į tą pačią žemę. Pirmasis turėjo valdyti, naudotis ir disponuoti žeme taip, kad nebūtų pažeista aukščiausioji žemės nuosavybės teisė.

LDK pagrindinė žemės nuosavybės forma buvo tėvonija, nes ir kitoms formoms – užtarnautai ir pirktai žemei – pagaliau buvo suteikiamas tėvonijos statusas. Šiuo atžvilgiu LDK skyrėsi nuo Vakarų Europos šalių, kuriose nuo IX a. pagrindinė forma buvo feodas (lenas),

įsitvirtino taisyklė "nėra žemės be senjoro". Manytina, šią ypatybę nulėmė slavų žemių prijungimas prie Lietuvos. Skirtingai nuo Vakarų Europos ir Lietuvos, slavų žemėse buvo daug neapgyvendintos žemės, todėl bajorai patys įstengdavo plėsti savo valdas. Iš senjoro jie laukė ne žemės, bet pirmiausia paramos priklausomiems valstiečiams išlaikyti savo valdžioje, taip pat apsaugos nuo kitų žemvaldžių pasikėsimų.

Iš pradžių tėvonija buvo alodinė nuosavybė, t.y. nesusijusi su kokiais nors feodaliniiais ribojimais. 1502 m. tėvonijos savininko karo tarnyba buvo susieta su jo žemės nuosavybe, vadinasi, tėvonija neteko alodinės nuosavybės bruožų ir teisiniu atžvilgiu priartėjo prie vakarietiško leno (feodo). Tėvonijos disponavimo teisės apribojimu ir savininko karo tarnybos normavimu mėginama sustiprinti krašto gynybinį pajėgumą ir bajorų priklausomybę nuo valdovo. Kad šis žingsnis būtų veiksmingas, jį reikėjo paremti išdalijant žemes leno teise. Tokiu keliuėjo Vakarų Europa (VIII a. pirmosios pusės Karolio Martelio reforma), taip pat Rusija (nuo 1478 m.). LDK masinis žemių išdalijimas leno teise prasidėjo valdant Jogailai ir Vytautui, sumažėjo XV a. pabaigoje ir visai sustojo po Liublino unijos.

LDK, kitaip nei Vakarų Europoje, leninės ir alodinės nuosavybės suartėjimas nesąlygojo leno, kaip vienintelės arba bent pagrindinės žemės nuosavybės formos, įsiviešpatavimo. Bajorams spaudžiant ALS panaikino dvarų disponavimo ribojimus ir prilygino tėvonines ir užtarnautas žemes pirktoms žemėms (savininko tarnyba valdovui liko susieta su žemės valda). LDK realijomis tai mažino bajorų priklausomybę nuo valdovo ir silpnino centrinės valdžios pozicijas kovojant su feodالية anarchija.

Didysis kunigaikštis buvo ne tik aukščiausias visos žemės šalyje savininkas, bet ir tiesioginis savo domeno savininkas. Valdovo domenui buvo užtikrinama sustiprinta teisinė apsauga - jo žemės užgrobimas buvo valstybinis nusikaltimas, baudžiamas nusižengėlio dvaro atėmimu. Iš pradžių domenas buvo neribota nuosavybė, ilgainiui jis evoliucionavo savininko teisių suvaržymo bei valstybinės ir valdovo nuosavybės atribojimo link. 1569 m. domeno pagrindu susiformavo dvi žemės nuosavybės formos - valstybinė ir sosto. Valstybine žeme valdovas disponavo kaip aukščiausias urėdas, įgaliotasis valstybės atstovas. Sosto žemė buvo laikoma valdovo nuosavybe, bet savininko teisės buvo suvaržytos, nes valdovą ir bajorus siejo sutartiniai santykiai. Tai buvo LDK ir Lenkijos Karalystės teisės ypatybė lyginant su Vakarų Europa ir Rusija.

Visų Bažnyčios valdų aukščiausiasis savininkas buvo valdovas, susietas su Bažnyčia ne vasaliteto, bet patronato ryšiais. Tokiais pat ryšiais su Bažnyčia buvo susieti bajorai, įsteigę savo žemėje parapiinę bažnyčią ar vienuolyną. Patronato teisė buvo perleidžiama kartu su žemės nuosavybės teise. Bažnytinė žemės nuosavybė taip pat buvo suskaidyta. Bežemiai ir mažžemiai

bajorai gaudavo iš Bažnyčios žemę beneficijos ar leno sąlygomis. Šiuo atveju Bažnyčia buvo aukščiausiasis, o bajoras - tiesioginis tos žemės savininkas.

Bažnyčios ar bajoro žemės valda paprastai susidėjo iš domeno ir valstiečiams skirtų žemės sklypų. Ponas buvo tiesioginis savo domeno savininkas ir aukščiausiasis valstiečiams skirtų sklypų savininkas. Su valstiečiais ponas buvo susietas baudžiatvosa ar individualaus patronato, primenančio VIII a. Vakarų Europoje paplitusią prekariumą ir komendaciją, ryšiais. Iki valakų reformos valstiečiai ne tik naudojosi, bet ir disponavo savo žeme, parduodami arba kitokiu būdu perleisdami ją kitiems to paties pono valdose gyvenantiems valstiečiams arba pačiam ponui, taip pat pirkdami papildomą sklypą iš jo domeno.

Vakarų Europoje ir Lietuvoje bendruomeninė žemės nuosavybė išnyko palyginti anksti, tuo tarpu prie Lietuvos prijungtose slavų žemėse ji egzistavo iki XVII a. vidurio. Sudėtingos klimatinės sąlygos, nederlingi dirvožemiai ir primityvi agrotechnika stabdė bendruomenės irimą ir kliudė daugėti valstiečių alodistų. Visų bendruomenės narių žemės savininku buvo laikoma valsčiaus bendruomenė. Dirbamoji žemė buvo padalyta patriarchalinėms šeimos bendruomenėms, disponavusioms savo žeme tik valsčiaus bendruomenės pritarimu. Naudmenos (pievos, ganyklos, miškai ir vandenys) likdavo valsčiaus bendruomenės žinioje ir buvo naudojamos bendrai. Bendruomeninės žemės aukščiausiasis savininkas buvo šių valstiečių ponas – didysis kunigaikštis, bajoras ar Bažnyčia.

Neprivilegiuotuose miestuose žemės teisinis režimas buvo toks pat, kaip ir valsčiaus bendruomenės žemės. Savivaldą turinčiuose miestuose žemės nuosavybės teisė buvo suskaidyta: aukščiausiasis žemės savininkas buvo didysis kunigaikštis, bajoras ar Bažnyčia, o tiesioginis – miesto bendruomenė. Individualioms statyboms skirti sklypai buvo išdalyti miestiečiams, o bendro naudojimo žemės (aikštės, gatvės ir pan.), dykynės ir įvairios naudmenos buvo magistrato žinioje.

Lietuvos teisinės sistemos jurisdikcijos subsystemos istorija

Viduramžių teisės požiūriu žemės nuosavybės santykiai buvo prioritetas teisinio reguliavimo objektas, o žemės ginčų nagrinėjimas – viena iš svarbiausių teismo užduočių. Tačiau dėl išlikusių istorijos šaltinių fragmentiškumo teismų veikla sprendžiant žemės ginčus lieka gana supainiotu ir mažai tyrinėjamu klausimu. 2003 m. autoriaus paskelbtas straipsnis [16] yra pirma speciali šiam klausimui nušviesti skirta publikacija. Autorius pasirinko tyrimo objektu valstybinių išvažiuojamųjų, trečiųjų ir kuopos teismus. Šie teismai sprendavo ginčus jų kilimo vietoje ir buvo tiek panašūs, kad ir įstatymų leidėjas ne visada skyrė juos, todėl yra tikslinga

sąlygiškai išskirti juos iš tuometinės teismų sistemos ir išnagrinėti teisinį jų veiklos reglamentavimą.

XV-XVI a. pirmojoje pusėje LDK valstybiniai teismai nagrinėjo žemės bylas dviem būdais:

- a) išsiųsdavo teismo tardytojus rinkti įrodymų ginčo kilimo vietoje, o šiems pateikus surinktą medžiagą, išnagrinėdavo bylą savo būstinėje remdamiesi pateiktais įrodymais;
- b) išsiųsdavo teisėjus spręsti ginčą jo kilimo vietoje.

Pastaruoju atveju tam tikri teismai laikinai tapdavo išvažiuojamaisiais. Greta valdovo skiriamų komisarų ir asesorių žemės ginčus jų kilimo vietoje sprendavo ir vaivadų, seniūnų bei laikytojų siunčiami teisėjai. Šiuos, kaip ir valdovo teismo teisėjus, galima manyti esant valstybinio išvažiuojamojo teismo teisėjais, su išlyga, kad jie priklausė žemesniajai teismų sistemos grandžiai – vietininko teismui.

Valstybė skatino trečiųjų teismų veiklą ir, kilus ginčui dėl žemės, lenkė šalis bylinėtis trečiųjų teisme. Valstybė pripažino trečiųjų teismų sprendimus turinčius tokią pačią juridinę galią, kokią turi valstybinių teismų sprendimai, ir teikė pagalbą vykdant šiuos sprendimus. Autoriaus manymu, trečiųjų teismo sprendimas buvo priimamas bendru teisėjų susitarimu. Šiuo atveju teisėjų skaičius neturėjo reikšmės, nes kiekvieno bylininko pakviesti teisėjai veikė kaip vienas asmuo. Jiems nesusitarus su kitos šalies pakviestais teisėjais, byla buvo perduodama nagrinėti valstybiniam teismui.

Kuopa (kaimo vyrų sueiga) buvo savarankiška valstiečių savivaldos ir teismo institucija, ją būtina skirti nuo valstybinių ir trečiųjų teismų, kurių praktikoje buvo paplitęs kuopos šaukimas įrodymams rinkti.

Vykdant 1564-1566 m. teismų reformą LDK pavietuose buvo įsteigti specialūs nuolatiniai išvažiuojamieji pakamario teismai spręsti bajorų žemės ežių ginčus, o žemės nuosavybės bylos buvo paskirtos Žemės teismų kompetencijai. Įsteigus pakamario teismą, trečiųjų teismų reikšmė nagrinėjant žemės ginčus sumažėjo, tuo tarpu kuopos teismų veikla suaktyvėjo - valstybė ir feodalai, skatindami kuopos teismų veiklą, atleisdavo savo teismus nuo mažareikšmių valstiečių bylų nagrinėjimo.

XVI a. viduryje pasibaigus luominės LDK visuomenės struktūros formavimuisi tapo itin aktuali pasaulietinių ir bažnytinių teismų kompetencijos atribojimo klausimas. 2002 m. autoriaus paskelbtas straipsnis [18] yra vienintelė publikacija, skirta šiam dar nesulaukusiam atidesnio teisės istorikų dėmesio klausimui. Straipsnyje autorius analizuoja teisės normas, skirtas išspręsti pasaulietinės ir bažnytinės jurisdikcijų koliziją, taip pat atskleidžia kai kuriuos veiksnius, turėjusius įtakos šiai kolizijai atsirasti bei mėginimams ją pašalinti.

LDK, kaip ir kitose Europos šalyse, vyko valdovų pasauliečių ir dvasininkų kova dėl viršenybės tvarkant pasaulietinius reikalus. Vyskupai ir kiti aukštieji dvasininkai pretendavo į pasaulietines administracines pareigas, o bažnytiniai teismai kišosi į pasaulietinę jurisdikciją.

XIV – XVI a. pirmojoje pusėje rašytinė pasaulietinė teisė tinkamai neapibrėžė bažnytinių teismų kompetencijos, ją nustatė daugiausia kanonų ir paprotinė teisė, kurių nuostatas teisėjai išsiaiškino ne vienodai. Gana apytiksliai LDK teisės buvo nustatytos pasaulietinio teismo instancijos ir pasaulietinių teismų sprendžiamos bylos. Visa tai sudarė palankias sąlygas Bažnyčiai plėsti savo jurisdikciją.

Stačiatikių slavų žemėse ir katalikiškoje Europoje Bažnyčios jurisdikcija buvo gana plati. Natūralu, kad ir LDK bažnytinių teismų kompetencijai priklausė ne tik tikiybinių nusikaltimų ir nusikaltimų dorovei bylos. Bažnyčios teismai, jos valdose veikdami kaip tėvoniniai, nagrinėjo visas Bažnyčios valdinių bylas, taip pat „seniūno artikulus“ - namų užpuolimo, padegimo, išžagino, apiplėšimo bylas, kurias turėjo spręsti tik valstybės teismai. Bažnytiniai teismai dažnai sprendavo net Bažnyčiai nepavaldžių pasauliečių ginčus, matyt, remdamiesi nuostata, kad pasaulietinės teisės pažeidimai kartu yra nuodėmės. Imdami pavyzdį iš Lenkijos, kur 1543 m. buvo nustatytos griežtos bažnytinių teismų kompetencijos ribos ir didelę baudą už jų pažeidimą, bajorai prašė valdovą, kad jis uždraustų dvasininkams spręsti nesusietas nei su religija, nei su šeimos santykiais bylas. PLS ir ALS nenustatė bylų nagrinėjimo, esant pasaulietinės ir bažnytinės jurisdikcijų kolizijai, tvarkos.

Dvasininkai prašė, kad žemės nuosavybės bylose jie nebūtų iškviečiami į pavieta teismus, o šias bylas nagrinėtų valdovo teismas. Siekimas bylinėtis valdovo teisme buvo dvasininkų mėginimas išvengti, kad jų bylas spręstų luominiai bajorų teismai, o tokie iš esmės buvo pavieta teismai.

Sėkminga priemonė reglamentuoti dvasininkų ginčų su pasauliečiais nagrinėjimą buvo Dvasinio tribunolo, kaip nuolatinio apeliacinio teismo, įsteigimas 1581 m. Dvasinis tribunolas susidėjo iš renkamų teisėjų pasauliečių ir dvasininkų, vadinas, buvo dviejų valdančiųjų luomų sudarytas mišrusis teismas spręsti jų narių ginčus. LDK mišriųjų teismų sudarymas buvo įprastas dviem skirtingoms jurisdikcijoms kartu priklausančių bylų nagrinėjimo būdas. Jis nepašalino jurisdikcijų kolizijos, bet leido spręsti konkrečius ginčus.

TLS rengėjai siekė nenukrypti nuo Statuto, kaip pasaulietinės teisės kodekso, koncepcijos ir atvirai nesikišti į Bažnyčios jurisdikciją, todėl tik nustatė pasaulietinių teismų kompetenciją, išvardijo bylas, dėl kurių dvasininkai turėjo kreiptis ir būti kviečiami į pasaulietinį teismą, taip pat reglamentavo dvasininkų ginčų su pasauliečiais nagrinėjimą pagal pasaulietinę teisę bažnytiniame teisme. Bajorai pripažino Bažnyčios jurisdikciją bylose dėl

religijos ir šeimos santykių, o dvasininkai sutiko paklusti pasaulietiniams teismams iš pasaulietinių reikalų kylančiose bylose. TLS išplėtė pasaulietinę jurisdikciją bažnytinės jurisdikcijos sąskaita.

Nagrinėjant bylas buvo naudojami įvairūs įrodymai, sudarę hierarchinę sistemą. Užsiėmęs šia Lietuvos istorinėje teisės literatūroje mažai tyrinėta problematika autorius paskelbė keturis mokslo straipsnius. Viename iš jų [10] siekiama nustatyti kas buvo laikoma įrodymais ir kokią teisinę galią turėjo įvairių rūšių įrodymai LDK XIV-XVIII a. Dar trys straipsniai [9; 12; 14] skirti teisės literatūroje iš esmės nenagrinėtai ritualinei priesaikai, taip pat menkai ištirtiems ir dažnai painiojamiems liudytojų ir priesaikos pagalbininkų institutams.

LDK įrodymais buvo laikomas idealus ar materialus bylai svarbios informacijos atspindys aplinkoje. Kitaip sakant, įrodymai buvo ne pati informacija, o jos išraiška, išorinė forma.

LDK ikiteisminis tyrimas nebuvo atskirtas nuo bylos nagrinėjimo teisme. Apskritai procesas nebuvo suskirstytas į aiškiai apibrėžtas stadijas. Todėl sunku būtų teigti, kad daiktai, asmens parodymai ir kiti materialūs ar idealūs objektai tapdavo įrodymais tik kai procesas vykdavo teisme.

Įrodymų sąsajumo (liečiamumo) principas būdingas pasaulinei LDK teisei, nors čia jis ne toks griežtas, kaip kanonų teisėje. Įrodymų leistinumo principas, kaip šis suprantamas dabar, nebuvo įtvirtintas LDK teisėje. Paprastai įrodymus rinko ir teikė teismui patys bylininkai. Kartais jiems talkino teismo pareigūnas (vižas, diečkus, vaznys). Teismas vertino įrodymus, bet netikrino kaip jie buvo surinkti. Įrodymų surinkimą teisėtais būdais, jų patikimumą ir tinkamą fiksavimą užtikrindavo minėto pareigūno dalyvavimas, tačiau toks dalyvavimas ir atitinkamo rašto surašymas pagal įstatymą buvo būtinas tik nedaugeliu atvejų. Kur kas dažniau pakakdavo papasakoti ir parodyti smurto žymes kaimynams, kad šie paliudytų teisme.

Teisėjas, vertindamas jam pateiktus įrodymus, nebuvo laisvas. Jį varžė viduramžių teisės doktrinos sudedamoji dalis – formalių įrodymų teorija, kurios kertinis akmuo buvo įstatymų leidėjo nustatyta skirtinga įvairių rūšių įrodymų vertė. Jeigu abiejų šalių pateikti įrodymai turėjo vienodą vertę, teismas turėjo būti teisiamojo pusėje pagal principą – „teismas turi būti linkęs išteisinti, o ne nubausti“.

Lietuvai kaimyninėse žemėse jų prijungimo prie Lietuvos laikais egzistavo ši hierarchinė įrodymų sistema, ekstrapoliuotina Lietuvai ir visai LDK jos formavimosi laikotarpiu:

1. racionalūs įrodymai:
 - a. teisiamojo (atsakovo) prisipažinimas;
 - b. liudytojų parodymai, daiktiniai ir rašytiniai įrodymai;

2. idealūs įrodymai (Dievo teismas):

- a. teismo dvikova;
- b. ordalijos;
- c. ritualinė bylininko priesaika.

PLS minimi daiktiniai įrodymai (vogti daiktai, ežiaženkliai ir kt.), rašytiniai įrodymai, liudytojų parodymai, prisipažinimas, ritualinė priesaika. Dokumentai ir daiktiniai įrodymai turėjo vienodą teisinę vertę, tuo tarpu ritualinė priesaika, nors ir paremta priesaikos pagalbininkais, turėjo mažesnę vertę ir buvo taikoma neturint minėtų įrodymų. Mažareikšmėse bylose pakakdavo ritualinės nukentėjusiojo priesaikos be pagalbininkų. Kartais lemiamą reikšmę turėjo būtent daiktiniai įrodymai, kartais – dokumentai.

2004 m. autoriaus paskelbtame straipsnyje [12] pirmą kartą Lietuvos istorinėje teisės literatūroje teigiama, kad Lietuvos Statutuose greta liudytojų instituto buvo įtvirtintas jam artimas priesaikos pagalbininkų institutas, būdingas ir kitų viduramžių Europos valstybių teisei.

Liudytojais buvo asmenys, turintys informacijos apie reikšmingas bylas aplinkybes, atitinkamo pareigūno kviečiami dalyvauti procese, tuo tarpu priesaikos pagalbininkai buvo kartu su bylininku prisiekiantys asmenys, patvirtinantys gerą jo reputaciją. Priesaikos pagalbininkams buvo keliami griežtesni negu liudytojams reikalavimai. Liudytojais liudijo neprisiekę, tuo tarpu priesaikos pagalbininkai prisiekdavo pagal teismo nustatytą formulę, nukrypus nuo kurios priesaika neįgydavo teisinės galios. Autorius nesutinka, kad PLS buvo uždrausta žemės bylose liudyti žydams ir totoriams – šiems buvo draudžiama būti tik priesaikos pagalbininkais.

Lietuvos Statutuose pastebima liudytojų reikšmės procese sumenkinimas ir priesaikos pagalbininkų vaidmens sustiprinimas. Pagal PLS ritualinė priesaika taikoma neturint kitų įrodymų, bet žemės ginčiuose rašytiniai ir daiktiniai įrodymai turėjo tik tą reikšmę, kad leisdavo teismui apsispręsti kuri šalis turi prisiekti. Jos ritualinė priesaika, paremta 6 pagalbininkais, nulemdavo bylos baigtį – ši šalis laimėdavo bylą. Pagal ALS ir TLS priesaika nulemdavo ir plėšimo bei smurto bylos baigtį net esant kitiems įrodymams. Ritualinė bylininko priesaika, paremta jo pasirinktais bičiuliais-pagalbininkais, užtikrindavo feodalų teisių ir privilegijų gynimą ginčiuose su asmenimis, stovėjusiais ant žemesnių pakopų feodalinėje hierarchijoje, taip pat leisdavo feodalinei valstybei vykdyti teisingumą be „tikrų“ įrodymų ir jų rinkimo išlaidų. Kartu ji atverdavo kelią piktnaudžiavimams ir šališkumui. Tai atitiko bendras LDK raidos tendencijas: monarcho valdžios apribojimą feodalų naudai, „bajorų demokratijos“ režimo įsigalėjimą ir išsigimimą į „didikų oligarchiją“ ir t.t. Tie patys procesai vyko Lenkijos Karalystėje.

Kol Lietuvos teritorijoje klostėsi viduramžių teisiniai santykiai, liudytojų institutas negalėjo pralenkti priesaikos pagalbininkų instituto reikšmingumu. Tik kai viduramžių formalių įrodymų teorija užleido vietą moderniajai laisvojo įrodymų vertinimo teorijai, priesaikos ir jos pagalbininkų institutai išnyko, nors jų liekanų atskleidžiama netgi 1918-1940 m. Lietuvoje, kur atskira įrodymų rūšis buvo apylinkės žmonių (kaimynų, pažįstamų ir kt.) parodymai, skirti apibūdinti asmens elgesį, santykius, gyvenimo būdą.

Svariausiu įrodymu buvo laikomas teisiamojo prisipažinimas, kuriam išgauti įstatymų leidėjo nustatytais atvejais buvo naudojami kankinimai, įteisinti 1468 m. Kazimiero teisynu. Palyginti su kitais tuometiniais Europos teisynais Lietuvos Statutuose kankinimų reglamentavimui skirta mažiau dėmesio, nes jie turėjo antraeilę reikšmę. Kankinimai būdingi inkviziciniam procesui, kuris LDK nepaplito kaip pernelyg sudėtingas (raštiškas, uždaras ir smulkiai reglamentuotas) ir brangus, jis taikytas tik valstybinių ir religinių nusikaltimų bylose. Didelę reikšmę turėjo ir neigiama bajorų pozicija – šių interesus labiau atitiko bejėgiška teisminė valdžia, jos stiprinimas – pavojus bajorų „aukso laisvei“.

Neturint daiktinių įkalčių buvo naudojamos apkaltos arba ankstesni įtarinėjimai: įtariamasis vagyste duodavo ritualinę priesaiką ir tokiu būdu išvengdavo atsakomybės, bet buvo įrašomas į „juodąsias knygas“ kaip įtariamasis vagis. Įtariamą žmogų buvo leidžiama kankinti, kad prisipažintų. Neprisipažinęs, bet trečią kartą apkaltintas vagyste paprastas žmogus arba ketvirtą kartą apkaltintas bajoras buvo nuteisiamas kaip vagis.

Lietuvos Statutuose ypač sureikšminti vižo ir vaznio parodymai – jie buvo svaresni už kitų asmenų parodymus ir atstojo bylininko priesaiką. Vižas, diečkus ir vaznys buvo teismo pareigūnai, turėję plačią kompetenciją ir vaidinę svarbų vaidmenį vykdant teisingumą LDK. Jų istoriją nušviesti skirtų publikacijų nėra, išskyrus autoriaus 2003-2004 m. paskelbtus straipsnius [13; 15], kuriuose daugiausia dėmesio skiriama sudėtingesniais ir istorinėje teisės literatūroje iš esmės nenagrinėtam diečkaus, vižo ir vaznio institutų kilmės klausimui.

Diečkaus institutas atsirado Kijevo Rusijoje, o šiai suskilus ir slavų žemes prijungus prie Lietuvos, prigijo LDK. Diečkus teisėjo potvarkiu šaukė asmenį į teismą, sulaikydavo ir atvesdindavo į teismą kaltinamąjį, paskirdavo turto areštą, dalyvavo bylininkams susitaikant, vykdė teismo sprendimus ir atlikdavo kitus teisėjo pavedimus.

Vižo institutas išsiskyrė iš diečkaus instituto LDK XV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje. Jo užuomazga greičiausiai buvo otroko institutas, kuris veikė slavų žemėse Kijevo Rusios laikais ir išnyko feodalinio susiskaldymo laikotarpiu perdavęs savo funkcijas diečkui. Vižas – teismo pareigūnas, kuris teisėjo potvarkiu arba suinteresuoto asmens prašymu apžiūrėdavo teisės pažeidimo vietą, nustatydavo padarytos žalos dydį, išvežiodavo teismo šaukimus, žiūrėjo

tvarkos teisme, pakviesdavo laukiančiuosius pas teisėją, prisaikdindavo bylininkus ir jų priesaikos pagalbininkus, vykdė įvairius teisėjo pavedimus. Svarbiausia vižo užduotis – oficialiai paliudyti tam tikrus faktus ir išduoti suinteresuotam asmeniui reikiamą raštą, kuriuo remdamasis šis galėtų kreiptis į teismą ginti savo teisių.

Diečkaus ir vižo kompetencija iš dalies sutapdavo, kartais jie pavadavo vienas kitą. Diečkaus ir vižo pareigos nebuvo etatinės, jas eidavo teisėjo siunčiami tarnai, tarnybiniai bajorai, administracijos pareigūnai. Diečkaus ar vižo tarnyba truko, kol jis vykdė teisėjo pavedimą.

Diečkai ir vižai netenkino tarnybinių bajorų tuo, kad buvo juos paskyrusių teisėjų (o šie buvo tik ponai bajorai) paklusnūs įrankiai, todėl tarnybiniai bajorai atkakliai prašė juos pakeisti vazniais. Vaznio instituto įsteigimas buvo bendros 1564-1566 m. teismo reformos sudedamoji dalis.

Renkamas bajorų iš savo tarpo vaznys nebuvo kurio nors vieno teismo pareigūnas - jis aptarnavo komisarų ir pavieto teismus, valdovo dvaro teismą ir Lietuvos Vyriausiąjį tribunolą. Kiekviename paviete turėjo būti ir vadinamasis generolas - vaznių viršininkas, turintis organizuoti ir prižiūrėti jų darbą. Vaznio instituto įsteigimas nebuvo mechaniškas vižo ir diečkaus funkcijų sujungimas ir perdavimas vienam asmeniui; vaznys buvo naujas savitas institutas, turintis bruožų, kurie nebuvo būdingi vižui ir diečkui.

Vykdydamas oficialaus liudytojo, tekūno ir šauklio funkcijas, vaznys buvo pakankamai veiksmingas institutas. Neigiamo vertinimo nusipelno vaznio, kaip antstolio, veikla - vykdant teismo sprendimą, vaznys mažai kuo galėjo padėti bylą laimėjusiai šaliai. Atsakovui pasipriešinus, jis drauge su ieškovu galėjo tikrai sugrįžti ir pranešti teismui, kad atsakovas jų neįsileido į dvarą įvykdyti teismo sprendimą. Bejėgis vaznys, kaip antstolis, tenkino juos, o įvykdyti teismo sprendimą buvo įmanoma ir smurtu – prisidėjus prie kurio nors didiko vadovaujamos grupuotės ir pasinaudojus jos galia.

Įsteigus vaznio institutą, vižai veikė prie valstybės ir privačių dvarų administracijos; palyginti su vazniais jie vaidino pagalbinį vaidmenį: apžiūrėdavo žaizdas ir nuostolius, prisaikdindavo bylininkus ir priesaikos pagalbininkus, karo žygio metu vižo akivaizdoje iš gyventojų buvo imami maisto produktai ir pašarai kariuomenei išlaikyti. Įsteigus vaznio institutą ir palikus veikti vižo institutą, diečkai tapo nebereikalingi ir išnyko XVI a. antroje pusėje.

Lietuvos teisinės sistemos jurisprudencijos subsistemos istorija

Pabrėžiant jurisprudencijos subsistemos svarbą kitoms dviem teisinės sistemos subsistemoms egzistuoti ir vystytis, būtina nuodugniai ištirti seniausios (ilgą laiką buvusios vienintele) teisininkų kalvės Lietuvoje istoriją. Pasakojimą apie Teisės fakulteto steigimą tyrėjai tradiciškai pradeda nuo 1641 m. spalio 11 d. Vladislovo IV suteiktos privilegijos, nors išlikę šaltiniai rodo, kad Teisės fakulteto atsiradimas turėjo ilgą priešistorę. Minėta privilegija išplaukė iš fundatoriaus K. L. Sapiegos ir jėzuitų susitarimų, kurie savo ruožtu susiję su prieš dvidešimt metų dėtomis brolių Valavičių pastangomis įkurti Teisės fakultetą. Valavičių iniciatyva kilo siekiant pakeisti 1579 m. balandžio 1 d. susiklosčiusią padėtį, kai Stepono Batoro suteikta privilegija paliko už Vilniaus universiteto ribų teisės ir medicinos mokslus. 2005 m. paskelbtuose straipsniuose [7; 8] autorius nušviečia 1579-1641 m. įvykius kovos už Teisės fakulteto, kaip nacionalinės LDK teisininkų kalvės, atidarymą kontekstu, nustato, kokios pastangos dėtos siekiant įkurti Teisės fakultetą 1579-1641 m., kokie veiksniai trukdė šį procesą, kodėl Teisės fakultetas pradėjo darbą tik 1644 m., kokie buvo pirmieji mokslo raidos jame rezultatai, kada ir kaip buvo atnaujinta jo veikla po 1655 m. Rusijos agresijos – tai vieni iš įdomiausių ir mažiausiai ištirtų Vilniaus universiteto istorijos puslapių.

Nekvestionuodamas, kad pastangos atkurti Universitetą Vilniuje, dėtos 1918-1919 m. Laikinosios vyriausybės, ir Lietuvos universiteto atidarymas 1922 m. Kaune yra vienos grandinės grandys ir tiesiogiai susieti su 1579 m. įkurtuoju, 1832 m. uždarytuoju ir dabar veikiančiu Vilniaus universitetu, 2007 m. paskelbtame straipsnyje [5] autorius išnagrinėjo Aukštųjų kursų Teisių skyriaus ir Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universiteto Teisių fakulteto įsteigimo aplinkybes, apibūdino 1919-1940 m. jų edukacinio darbo rezultatus ir šį darbą trukdę veiksniai. Nepamiršdamas, kad Teisės fakultetas visada ne tik rengė Lietuvai reikiamus specialistus, bet ir kūrė teisės doktriną, autorius skyrė du straipsnius [4; 6] nuo 1957 m. Fakulteto leidžiamo žurnalo „Teisė“ istorijai. Šis žurnalas yra Lietuvos teisės mokslo veidrodis. Išanalizavęs jame paskelbtą medžiagą autorius atskleidė svarbias Lietuvos teisės mokslo plėtros tendencijas.

Straipsniuose pateikta medžiaga buvo praplėsta ir apibendrinta 2008 m. autoriaus drauge su profesoriumi M. Maksimaičiu paskelbtoje monografijoje [1], kurioje apžvalgos autoriaus plunksnai priklauso 10,63 autorinio lanko. Tęsdamas kompleksiškus Lietuvos teisinės sistemos istorijos tyrimus apžvalgos 2009 m. paskelbė straipsnį [3], apimančią tiek jurisprudencijos, tiek jurisdikcijos subsistemų istorijos problematiką: jame atsakoma į klausimus kas buvo viduramžių universitetas – integruota miesto dalis ar feodalinė jurisdikcija, kas buvo jame dirbę ir studijavę

asmenys – pilnateisiai miesto piliečiai ar tik mieste laikinai apsigyvenusieji, ir kokiai sistemai priklausė jo teismas – privačių ar valstybinių, dvasininkų ar miestiečių teismų.

Nors XVI a. LDK pagausėjo mokslo laipsnius turinčių teisininkų, jie dirbo daugiau praktinį negu mokslinį darbą, tapdavo aukštaisiais Bažnyčios ar valstybės administracijos pareigūnais. Jų pastangomis buvo kuriama teisinė terminija, pradėta taikyti rašytinė sandorių forma, parengta daugybė įvairių teisės aktų. Aukščiausiu krašto teisininkų teorinės minties ir praktinės veiklos pasiekimu laikytini Lietuvos Statutai, vainikavę LDK įstatymų kodifikaciją ir iškėlę ją į vieną iš pirmųjų vietų Europoje.

Tačiau aukštas Lietuvos Statutų lygis, pažangi jų dvasia ir juose įtvirtintos humanistinės idėjos patys savaime nereiškė teisingo Lietuvos Statutų taikymo. Nekvalifikuotų ir nesąžiningų žmonių rankose ir tobuliausias įstatymas gali būti iškreiptas ir nuvertintas. XVI a. kvalifikuotų teisininkų stoka komplikavo Lietuvos Statutų taikymą. Teisėjų teisinis išprusimas dažnai buvo gana menkas. Net Lietuvos Vyriausiojo tribunolo nariai nebuvo profesionalūs teisininkai. Lietuvos Statutuose įtvirtintas reikalavimas, kad teisėjais būtų renkami tik teisę išmanę bajorai, buvo sunkiai įvykdomas – LDK ilgą laiką nebuvo nė vienos teisės mokyklos ar kolegijos. Didesnio kontingento teisininkų rengimas pačioje LDK buvo senai pribrendęs reikalas.

Autorius teisės mokslų dėstymo pradžią LDK sieja su privačios Petro Roizijaus teisės mokyklos veikla. Mokslo pasaulyje Petrą Roizijų išgarsino remiantis LDK asesorių teismo medžiaga parašyta studija – išlaikiusi keturis leidimus Lenkijoje, Vokietijoje, Italijoje ir Prancūzijoje ji rodo ne tik to meto Lietuvos teisinės minties brandumą, bet ir jos sąsajas ir artumą su Vakarų Europos valstybių kultūra. Paskirtas prie Šv. Jonų bažnyčios veikusios mokyklos vedėju P. Roizijus apie 1567 m. pavertė ją aukštesnio, gimnazijos tipo, teisės mokykla. Ji rengė teisininkus praktikus, dirbusius teismuose bei kitose įstaigose. Deja, ši mokykla veikė tik iki jos įkūrėjo mirties (apie 1571 m.), kai Šv. Jonų bažnyčia atiteko jėzuitams, įsteigusiems Vilniuje kolegiją.

Tyrėjai jėzuitai P. Rabikauskas ir L. Pechnikas kone pagrindiniu veiksmu, nulėmusiu 1579 m. atsisakyti dviejų fakultetų Vilniau akademijos sudėtyje, mano esant kroatų, gynusių savo korporacinius interesus, įtaką valdovui, o istorikai pasauliečiai yra linkę nagrinėti problemą jėzuitų ekspansijos ir kovos su reformacija Respublikoje kontekstu, taip pat sieti naujų fakultetų uždraudimą su Krokuvos universiteto mokslo monopolium.

Pirmą kartą Lietuvos istorinėje teisės literatūroje autorius išnagrinėjo teisininkų rengimo problemą kovos už valstybingumą ir abiejų unijos narių (Lenkijos Karalystės ir LDK) lygiateisiškumą kontekstu ir siejo draudimą rengti teisininkus Vilniaus universitete su Vyriausiojo Lietuvos tribunolo įsteigimu. Lenkų bajorija netoleravo LDK valstybingumo

stiprinančių žingsnių, todėl Vyriausiojo Lietuvos tribunolo steigimas buvo sunkiai iškovota LDK bajorų pergale. Galimas dalykas, kad jos kaina arba bent dalis tos kainos – nuolaidos Krokuvos universitetui ir lenkų monopolio rengti teisininkus pripažinimas.

Draudimas turėti Teisės fakultetą nereiškė, kad teisė buvo visai pašalinta iš studijų programos – 1579-1644 m. Vilniaus akademijos studentai gaudavo šiek tiek teisinių žinių iš teologijos kurso.

Autorius pabrėžia, kad pirmąsias pastangas atidaryti Vilniaus akademijoje Teisės fakultetą dėjo pasauliečiai – LDK didikai broliai Jeronimas ir Eustachijus Valavičiai, taip pat Kazimieras Leonas Sapiega, o priešinosi, kad ir kaip keista, patys jėzuitai. Lietuvos istorikai mano, kad jėzuitams nepatiko TLS, įtvirtinęs religijų toleranciją ir vienodas reformatų, stačiatikių ir katalikų teises. Priešiška buvo nusiteikę Krokuvos, Poznanės ir Lvovo universitetai ir tai trukdė plėsti universitetą. P. Rabikauskas ir L. Pechnikas atkakliai pabrėžia organizacines problemas, lėšų ir personalo stoką, kaip jėzuitų pasyvumo priežastį. Autoriaus nuomone, pagrindiniu veiksniu, turėjusiu įtakos jėzuitų pozicijai Teisės fakulteto steigimo klausimu, laikytina ideologinio dvasinio teisės profesorių ir studentų nepaklusnumo baimė - kovojant su Reformacija jėzuitams ypač svarbu buvo palaikyti vienybę savo gretose, visose ordino įstaigose ir visais lygmenimis. Šis veiksnys, taip pat Jėzuitų ordino konfliktai su Vilniaus vyskupija turėjo neigiamą reikšmę kuriant Teisės fakultetą.

Vertinant jėzuitų poziciją valstybės ir tautos interesų požiūriu akivaizdu, kad jėzuitai, neskubėdami tenkinti teisininkų ir medikų rengimo poreikį, ignoravo nacionalinius LDK interesus. Žvelgiant į tą patį klausimą Bažnyčios interesų požiūriu, vargu ar galima kaltinti jėzuitus. Jėzuitai neturėjo teisinės ar moralinės pareigos tarnauti tam tikrai valstybei ar joje gyvenančiai socialinei grupei. Jėzuitų ordinas – Katalikų bažnyčios padalinys, o Bažnyčia buvo ir yra eksteritorinė transnacionalinė organizacija. Švietimas – tik viena iš jos veiklos krypčių, o LDK – tik viena iš jos veiklos teritorijų. Jėzuitų ordinas rūpinosi Vilniaus akademijos reikalais vykdydamas savo uždavinius bendros Bažnyčios politikos kontekstu. Jo veikla atitikdavo strateginius Bažnyčios interesus, o šie ne visada sutapdavo su LDK ar kurios kitos valstybės, institucijos ar socialinės grupės interesais.

Teisės fakulteto veikla, studijos, mokslo tiriamasis darbas ir mokslo laipsnių teikimas jame prasidėjo pirmųjų profesorių pasauliečių (J. J. Šauerio ir S. Dilgerio) atvykimu į Vilnių 1644 m. Netrukus atvykęs trečias pasaulietis profesorius A. A. Olizarovskis dėstė Teisės fakultete ne tik kanonų, bet ir civilinę teisę. Literatūroje paplitęs teiginys dėl ketvirtojo Teisės fakulteto profesoriaus ispano jėzuito Benedikto de Sokso yra klaidingas - šis dėstė ne kanonų teisę, o teologiją, ir turėjo teologijos daktaro laipsnį. 1648 m. pasirodęs de Sokso veikalas

Claves iuris Academicis Vilnensibus ... porrectae – pirmasis teisės vadovėlis Lietuvoje – davė pagrindą klaidingai manyti, kad de Soksas dėstė Teisės fakultete.

Jaunas Teisės fakultetas stengėsi būti visaverčiu, aukštos kvalifikacijos personalą turinčiu universiteto padaliniu. Jame buvo teikiami teisės mokslo laipsniai, kurie tuomet buvo pripažįstami Europos universitetuose: bakalauro, licenciato ir daktaro. Visose išlikusiose disertacijose plačiai naudojama Lietuvos teisė, tai paneigia pasitaikančią nuomonę, kad teisės mokslai Vilniaus universitete buvo atitrūkę nuo krašto poreikių.

Sėkmingai pradėtą Teisės fakulteto veiklą nutraukė Rusijos kariuomenės ir kazokų burių įsiveržimas 1655 m. Teisės fakultetas buvo atkurtas tik 1667 m. jam gražinus nekilnojamąjį turtą ir sukvietus pedagoginį personalą. Autoriaus pateikti faktai paneigia prasimanymus neva Vilniaus akademijoje civilinės teisės nebuvo, arba po XVII vidurio karo ji buvo visai apleista ir čia apsiribota vien kanonų teisės dėstymu.

Autoriaus manymu, jėzuitų valdomas Vilniaus universitetas buvo unikalūs reiškinys, imant jo savybių visumą, ir tipinis reiškinys, žvelgiant į jį per viduramžių Europos teisės prizmę. Viduramžių universitetas buvo savavaldė profesinė korporacija, tvarkiusi pagal chartiją – privilegijų amatininkų cechams ir pirklių gildijoms analogą, ir statutą, analogišką amatininkų cechų ir pirklių gildijų statutams, turėjusi renkamąją administraciją ir teismą savo vidaus ginčams spręsti. Universiteto padėčiai nustatyti miestas nesukūrė naujų teisinių formų, o tik pritaikė esamas. Universiteto teismas – ne kokia ypatinga privilegija, valdovo ar magistrato malonė, o natūralus viduramžių miestų teisės vaisius, būtinas universitetinio miesto autonomijos elementas. Universiteto teismas, kaip ir kitų korporacijų teismai, buvo pirmoji miestų teismų sistemos grandis. Miesto magistrato teismai sprendavo sudėtingesnes bylas, ginčus, kur viena šalis nebuvo tos korporacijos narys, apeliacijas dėl korporacijos teismo sprendimų.

Europos miestų valdžios įsteigti universitetai nebuvo kieno nors jurisdika ir nekovojo su kažkuo dėl autonomijos – nuo pat pradžios jie buvo integruota miesto dalis. Šių universitetų dėstytojai ir studentai neprisiekdavo ištikimybės miestui, todėl buvo ne miesto piliečiai, o prilyginti piliečiams. Toks jų statusas neatimdavo iš jų luominių teisių ir privilegijų (ir neatleisdavo nuo atitinkamų pareigų), kas buvo labai aktualu bajorams, kartu leisdavo dėstytojams ir studentams dalyvauti miesto gyvenime, nebūti jame svetimkūniais (tiesa, buvo varžoma galimybė dalyvauti miesto politikoje, bet esant universiteto savivaldai, vargu ar tai buvo skausmingi suvaržymai).

Buvo naudojamas ir kitoks universiteto ir miesto santykių modelis – greta nuo pat įsteigimo į miestą integruotų universitetų Europoje buvo ir jurisdikos teisėmis tvarkomi universitetai. Jų ypatybė ta, kad būdami profesinės korporacijos (šia prasme jie nieko nesiskyrė

nuo anksčiau aptartų universitetų), jie nebuvo miesto ūkio dalis (tai visų pirma reiškė, kad profesūra negaudavo algos iš miesto išdo), nepriklausė magistrato administracinei ir teisminei jurisdikcijai. Universitetai galėjo sėkmingai egzistuoti bei vystytis ir jurisdikos teisėmis, nors tai ir sukeldavo įtampos santykiuose su miesto valdžia ir piliečiais. Būtent pagal šį modelį ir buvo tvarkomas jėzuitų Vilniaus universitetas.

Autorius paneigia istoriografijoje vyraujančią nuomonę, kad mokymas ir mokslas Vilniaus universitete ir jo Teisės fakultete XVII a. antrojoje pusėje – XVIII a. pradžioje smuko, mokymo procese vyravusi scholastinė sistema mažai žadino studentų kūrybinę mintį, monopolizavę švietimą Lietuvoje jėzuitai mažiau tesirūpino mokymo ir mokslo darbu, nepaisė naujovių, kurios ėmė belstis į Vilniaus universiteto duris.

Monografijoje kompleksiškai aptaręs teisės mokslo ir mokymo kokybės Vilniaus universitete klausimą autorius konstatavo aukštą LDK teisinės sistemos ir jos sudedamųjų dalių išsivystymo lygį. LDK teisinė mintis brandumu prilygo Vakarų Europos teisinei patirčiai, o bendrosios kultūros raidos lygmeniu turėjo Renesanso ir Šviečiamosios epochų idėjų žymių, nes visuomet buvo atsigręžta į savo laikmečio visuomenės ir žmogaus problemas, o dažnai savo pažangiomis naujovėmis pranoko amžininkus. LDK mokslininkai demonstravo plačią erudiciją, mąstymo gilumą, gerą Vakarų teisės paveldo žinojimą. Jų veikaluose dažnai cituojami Vakarų teisinės kultūros „tėvų“ darbai, aptariami teisės prigimties ir paskirties, santykio su morale ir religija klausimai. Skiriama dėmesio ir teisės normų sistemai, aptariamas, pavyzdžiui, A. Volano darbuose, amžinosios, prigimtinės, žmogiškosios ir dieviškosios teisės sąsajos klausimas. Teisė aiškiai atskiriama nuo kitų socialinių reiškinių, suvokiama kaip vientisa integruota sistema, vieningas „kūnas“.

Pažymėtinas XVI a. visuomenėje įsivyravęs palankus požiūris į romėnų teisę. A. Rotundo ir P. Roizijaus veikaluose propaguojama mintis tobulinti įstatymus remiantis romėnų teise ir net tiesiai taikyti ją LDK teismuose. M. Lietuvio traktate *De moribus tartarorum, lituanorum et moschorum* pabrėžiamas tęstinis teisės pobūdis: galiojanti teisė išaugo iš paprotinės teisės, paveldėtos iš Vytauto laikų, kuri lietuvių perimta iš tolimųjų senolių – romėnų. M. Lietuvio manymu, dabar kaip tik stokoja šios geros teisės; būtina atgaminti, įtvirtinti ir iš naujo interpretuoti ją tokiu būdu, kad atitiktų dabarties ir ateities reikalavimus. Įsitikinimas, kad teisė turi tęstinį pobūdį, kad ji gali augti iš kartos į kartą ir tai vyksta dėl tam tikro vidinio būtinumo, pavaldumo tam tikriems dėsningumams, yra būdingas kaip tik Vakarams, siūlymai įdiegti mūsų krašte romėnų teisę yra labai simptomiški – jie rodo vakarietišką LDK bajorijos ir jos ideologų mentalitetą.

Išlikusiuose traktatuose plačiai diskutuojama apie idealią teisę, idealią valstybę ir idealų valdovą. Tačiau LDK teisės mokslo atstovai matė nuolatinę priešpriešą ir kovą tarp idealo ir tikrovės. Norma ir praktika ne visada sutampa. Būtina tobulinti įstatymus ir jų taikymą, gerinti visus teisinius institutus – tai tvirtas LDK teisės teoretikų įsitikinimas ir šūkis.

Kova tarp teisinio idealo ir tikrovės, būdinga visai Vakarų teisės tradicijai, nulėmė LDK teisės sisteminimą ir reformavimą. 1387 m. prasidėjęs teisės sisteminimas suklestėjo rengiant Lietuvos Statutus. 1529 m. išleidus Pirmąjį Lietuvos Statutą, prasidėjo mūsų teisės kodifikavimo epocha. Tuo pačiu metu LDK norminis teisės aktas tapo vyraujančiu teisės normų šaltiniu, anksčiau negu Vakarų Europoje, kur tai vyko XVIII a., kai įvairios norminių aktų rūšys LDK jau buvo sudėlioti į hierarchinę sistemą su konstitucija viršūnėje.

Šiuose darbuose dalyvavo ir mokslininkai, kuriems teko laimėti įgyvendinti bent dalį savo idėjų. Romanų-germanų teisės tradiciją daugiausia formavo ir jos raidą kreipė teisės mokslininkai. Tai teisinga ir LDK teisinės sistemos atžvilgiu. Jų dėka pradedant XVI a. teisinis reguliavimas pasižymi abstrakčiai suformuluotomis normomis, dideliu norminiu apibendrinimu, pasiektu rengiant Lietuvos Statutus.

Autorius priėjo prie išvados, kad teisėkūros, jurisdikcijos ir jurisprudencijos sistemų lygmeniu LDK teisinė sistema priklausė Vakarų teisės tradicijos kontinentinei atšakai ir nebuvo prastesnė už kitas tai pačiai atšakai priklaususias sistemas. XVI-XVII a. pirmosios pusės teisės paveldas buvo toks gausus, kad palaikė LDK teisinės sistemos orientaciją į Vakarus ir užtikrino teisės mokslo ir mokymo tradicijų perimamumą per sunkų 1655-1773 m. laikotarpį.

1773 m. popiežiui panaikinus Jėzuitų ordiną, buvęs jo žinioje Vilniaus universitetas perėjo į pasaulietinės Edukacinės komisijos rankas, kuri stengėsi tenkinti visuomenės poreikius ir išplėtė teisės mokslų dėstymą. Iš naujai dėstomų dalykų didelio pasisekimo susilaukė Jeronimo Stroinovskio skaitytas prigimtinės teisės kursas – išleistas atskira penkis kartus perspausdinta knyga, jis iškėlė J. Strojnovskį į vieną iš pirmųjų tarptautinės teisės kūrėjų Lietuvoje ir Lenkijoje. Pagaliau į savarankišką mokslo discipliną buvo išskirta krašto teisė, nuo 1814 m. dėstyta jau nepertraukiamai iki pat Universiteto uždarymo Igno Danilavičiaus, Aleksandro Korovickio ir Juozo Jaroševičiaus – tai buvo nauja teisės istorikų karta, kuri, skirtingai nuo ankstesniosios, neapsiribojo vien paskaitų skaitymu, bet gilinosi į mokslo tiriamąjį darbą ir skelbė savo tyrinėjimų rezultatus.

Rusijos vyriausybė vykdė visuotinio okupuotų žemių rusifikavimo politiką, nes baiminosi jose nenutrūkstančio judėjimo už nacionalinio valstybingumo atkūrimą. Vietos teisė turėjo būti palaiapsniui pakeista bendros imperinės teisės, o teisininkų rengimas turėjo vykti pagal Rusijos mokymo standartus, gerokai žemesnius už priimtus kituose Europos kraštuose.

Svarbu buvo ugdyti lojalius okupaciniam režimui teisininkus bei kitus specialistus, kurių kvalifikacija turėjo antraeilę reikšmę. Lietuvai atsidūrus Rusijos imperijos valdžioje, teisės mokslo ir studijų vystymasis Vilniaus universitete nebeturėjo perspektyvos. Vėlesni įvykiai buvo dėsningas Imperijos vyriausybės vykdomos politikos rezultatas: 1832 m. uždarius Vilniaus universitetą ir 1840 m. panaikinus Lietuvos Statutą, natūrali Lietuvos teisės ir teisinės minties raida buvo nutraukta ir Lietuvoje išgalėjo bendra Imperijos teisinė sistema. Lietuvos visuomenė stengėsi atgaivinti Vilniaus universitetą ar kitokią aukštąją mokyklą, kurioje būtų ir teisės studijų, tačiau jų pastangos nedavė vaisių. Nuslopinus 1863 m. sukilimą, Rusijos vyriausybė ėmėsi aktyvesnės rusinimo politikos, pasiryžo visiškai sunaikinti „lietuvių ir lenkų pradus“.

Tautinis atgimimas, lietuvių inteligentijos daugėjimas ir jos brendimas, Lietuvių mokslo draugijos įsikūrimas (1907 m.) ir jos aktyvi veikla subrandino Vilniaus universiteto atkūrimo idėją, o Nepriklausomos valstybės atgimimas sudarė tam reikiamas politines prielaidas. Lietuvai nepalankiai susiklosčius karinėms ir politinėms aplinkybėms, nepavyko įgyvendinti Valstybės Tarybos planų dėl universiteto atkūrimo Vilniuje, teko persiorientuoti į Kauną. Jame 1920 m. sausio 27 d. atidaryti Aukštieji kursai, kvalifikuoti kaip Aukštųjų mokslų draugijos įsteigta mokymo ir mokslo įstaiga, prižiūrima Švietimo ministerijos, buvo skirti bent iš dalies pakeisti Universitetą. Autoriaus manymu, Aukštųjų kursų Teisių skyriuje mokymo planai nei klausytojams siūlomais mokymo dalykais, nei savaitinių jiems skirtų valandų skaičiumi nenusileido aukštosios mokyklos programai, o personalo kvalifikacija ir nepaprastai sąžiningas ir rimtas požiūris į akademinės pareigas užtikrino tinkamą šių dalykų dėstymą, tad Kaune organizuotos teisės studijos laikytinos universitetinio lygio studijomis;

Aukštieji kursai Kaune atvėrė kelią Lietuvos universiteto įkūrimui, patvirtino užmojų pagrįstumą sukurti pajėgią universitetinę instituciją naujojoje valstybėje. Dvejus metus veikusių Aukštųjų kursų dviasią ir patirtį paveldėjo Lietuvos universitetas, iškilmingai atidarytas 1922 m. vasario 16 d. Kaune. Autorius priėjo prie išvadų, kad Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universiteto Teisių fakulteto struktūra, etatai ir mokymo planai užtikrino reikiamą dėstytojų darbo pasidalijimą, mokslo specializaciją, nuoseklią ir kryptingą vis didėjusio skaičiaus specialistų teisininkų ir ekonomistų rengimą. Atsakinga personalo parinkimo politika leido sutelkti Teisių fakultete tarpukario Lietuvos teisininkų ir ekonomistų elitą; aukšti darbuotojų kompetencijų vertinimo standartai ir palankios kvalifikacijos kėlimo sąlygos leido laikyti aukštą dėstymo lygį per visą Teisių fakulteto veiklos laikotarpį.

Pabrėžtina, kad Teisių fakulteto dėstytojai reiškėsi ne tik savo paskaitomis ir mokslo darbais, bet ir aktyvia praktine veikla atkuriant Nepriklausomą Lietuvos valstybę ir jos teisę, rengiant norminių aktus, sisteminant juos, organizuojant įvairių institucijų darbą (Antanas

Krikščiukaičiai – žinomas ir kaip ilgametis Vyriausiojo Lietuvos tribunolo pirmininkas, Petras Leonas ir Antanas Tumėnas – kaip teisingumo ministrai ir t. t.). Negalima menkinti 1918-1940 m. šių ir kitų teisininkų praktikų nuopelnų - veikdami itin sudėtingomis sąlygomis jie padarė didžiulį darbą, padėjo patikimus pamatus Lietuvos visuomenės ir jos valstybės raidai. Tačiau, autoriaus manymu, likusi ištikima romanų-germanų teisės tradicijai tarpukario Lietuvos teisinė sistema teisėkūros ir jurisdikcijos lygmeniu nedaug nuėjo į priekį palyginti su XIX a. pabaiga ar XX a. pradžia. Dėl įvairių objektyviųjų ir subjektyviųjų priežasčių per visą tarpukarį nepavyko parengti ir priimti nė vieno kodekso, pašalinti privatinės teisės partikuliarizmo, galutinai išstumti iš apyvartos recepuotos svetimos teisės. Lietuvoje galiojusių teisės šaltinių sisteminimas ir lietuvinimas vyko daugiausia neoficialiai, Teisių fakulteto profesorių K. Šalkauskio, S. Beliackino, Vl. Mačio, A. Kriščiukaičio ir kitų entuziastų jėgomis, ir ši privati iniciatyva beveik nebuvo paremta valstybės. Steigiamojo Seimo sukonstruotos įprastos parlamentinės teisėkūros procedūros jau 1927 m. pavasarį buvo vėl pakeistos surogatine vyriausybine įstatymų leidyba. Bendrosios kompetencijos teismų sistema pagal 1918 m. Laikinąjį Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymą buvo tik supaprastinta (išmetus porą grandžių) carinės Rusijos teismų sistema, o 1933 m. Teismų santvarkos įstatymas papildė ją viena grandimi ir detalizavo jos teisinį reguliavimą, bet nepašalino kai kurių rimtų trūkumų. Nepavyko ir patikimai užtikrinti teisėjų nepriklausomumo. Vykdomoji valdžia akivaizdžiai turėjo per daug įgaliojimų teisėkūros ir jurisdikcijos srityse.

Autoriaus manymu, apie rimtą pažangą galima kalbėti tik jurisprudencijos subsystemos atžvilgiu. Teisių fakulteto dėstytojų mokslo darbai ir dabar yra aktualūs, įtraukiami kaip privalomi ar rekomenduojami į Respublikos aukštosiose mokyklose dėstomų teisės dalykų programas. Atkūrus Lietuvos aukštąją mokyklą su Teisių fakultetu pavyko išauginti vakarietiškai mąstančių teisininkų, pajėgusių pašalinti atsilikimą nuo Vakarų, kartą. Čia mes turime omenyje ne teisės mokslo korifėjus M. Romerį, P. Leoną ar A. Janulaitį, išgarsinusius Lietuvos jurisprudenciją (šie priklauso vyresniajai kartai, nes susiformavo kaip teisininkai dar iki Nepriklausomybės atkūrimo), o teisininkus, kurių vardai dažniausiai nieko nesako plačiajai auditorijai, kurių kūrybinio potencialo nespėta panaudoti Lietuvos labui. Visos viltys buvo žiauriai sugriautos Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą. Ne panaikinti įstatymai ar likviduoti teisiniai institutai, bet nužudyti, ištremti ar priversti palikti gimtąjį kraštą jaunieji teisininkai buvo, be abejo, svarbiausias Lietuvos teisinės sistemos nuostolis, kurio pasekmės skausmingai jaučiamos iki šiol.

Monografijoje autorius daug dėmesio skyrė teisės studijoms lenkiškajame Stepono Batoro universitete. Aktyvi lietuvių inteligentijos veikla ir Lietuvos Valstybės Tarybos

praktiniai žingsniai atkuriant Vilniaus universitetą paskatino Lietuvos lenkų inteligentijos veiklą. Paremta Lenkijos valstybės valdžios ir visuomeninių institucijų ši veikla buvo rezultatyvi – 1919 m. Vilniuje buvo atidarytas Stepono Batoro universitetas. Formaliu teisiniu požiūriu visi jo fakultetai buvo lygiateisiai padaliniai, tačiau buvo ir tam tikra hierarchija, turėjusi įtakos personalo parinkimui, lėšų paskirstymui ir kt. Fakulteto vieta šioje hierarchijoje buvo nustatoma pagal jo svarbą vykdant vyriausybės politiką į Lenkiją inkorporuotose Lietuvos žemėse ir tenkinant visuomenės poreikius, kaip šiuos suprasdavo valstybės valdžia. Neturėjusi nieko bendro su mokslo lygiu, klausytojų ar personalo skaičiumi bei prestižu visuomenės akyse hierarchija atrodė taip: Humanitarinių mokslų, Teologijos, Teisės ir visuomenės mokslų, Matematikos ir gamtos mokslų, Medicinos, Dailės fakultetas.

Teisės ir visuomenės mokslų fakultetas buvo stambiausias ir populiariausias visuomenėje Stepono Batoro universiteto fakultetas. Paskutiniaisiais Fakulteto veiklos metais jame kasmet studijuodavo per tūkstantį studentų. Kai kuriais metais į Fakulteto pirmąjį kursą įstodavo net iki 600 studentų. Iš viso 1923-1939 m. Fakultetas išleido 1577 teisės magistrus; 37 teisininkai apgynė jame daktaro disertacijas, o 12 – habilitacinius darbus.

Greta dalykų, dėstytojų visuose Lenkijos universitetuose Stepono Batoro universiteto Teisės ir visuomenės mokslų fakultete dar buvo dėstoma LDK santvarkos istorija, Lietuvos senoji teismų teisė, Lenkijos ir Lietuvos istorijos šaltinių apžvalga, pagoniškos Lietuvos santvarkos istorija, LDK buvusių žemių santvarka po padalijimų, Lietuvos Statutai ir kt. Šitomis ir gretutinėmis disciplinomis teisininkų rengimas Vilniaus universitete ryškiai skyrėsi nuo Lenkijos universitetų.

Teisės ir visuomenės mokslų fakulteto darbuotojai vaisingai dirbo mokslinį darbą. Nepamiršdami teisės istorijos tyrimų jie daug dėmesio skyrė teisės aktualijoms, sėkmingai integravosi į Lenkijai svarbių problemų tyrimą. Tuo Vilniaus universiteto teisininkai ryškiai skyrėsi nuo čia pat dirbusių istorikų, iš esmės tyrinėjusių tik LDK istorijos problemas, tiesa, žvelgusių į mūsų krašto istoriją kaip į Lenkijos istorijos dalį. Apskritai Teisės ir visuomenės mokslų fakulteto dėstytojai paskelbė nemažai mokslo darbų, kuriuose nagrinėjo Lenkijos ir kitų šalių visuomeninę ir valstybinę santvarką bei teisę. Bene daugiausia mokslo darbų parašyta viduramžių Lietuvos teisės klausimais. Ypač produktyvus buvo profesorius S. Erenkroicas – žymus teisės istorikas, apskritai daug prisidėjęs prie mokslo tiriamojo darbo organizavimo Universitete, kuriame dirbo nuo 1920 m. iki pat Stepono Batoro universiteto veiklos pabaigos. Jo vadovaujami studentai Lietuvos ir Baltarusijos dvareliuose surinko nemažą privačių archyvų likučių. Tuos dokumentus jie naudojo mokymo procese seminarams ir tiriamajam darbui, o

nereikalingi Fakulteto mokymo procese dokumentai buvo perduoti į Vilniaus valstybinį archyvą.

Monografijoje autorius ypatingą dėmesį skyrė 1990-2007 m. Teisės fakulteto istorijai – tai pirma šio laikotarpio teisės studijų ir mokslo Universitete analizė. Autorius panaudojo daug neskelbtų Teisės fakulteto dokumentų, teisės studijų programų savianalizės medžiagą (autorius buvo 2004 m. savianalizės darbo grupės narys), mokslo žurnalo „Teisė“ redakcijos, kurioje dirba nuo 1999 m., dokumentaciją ir kt.

2004 m. savianalizė ir užsienio ekspertų atliktas studijų programų vertinimas leidžia padaryti išvadą, kad dabartinės teisės studijų programos gerai koreliuoja su romanų-germanų teisės tradicijai būdinga teisininkų rengimo sistema ir su Europos teisinės integracijos tendencijomis. Pastaruoju metu Fakultete parengiamas specialistas iš tradicinio profilio kolegų išsiskiria ne vien tik aukšto lygio klasikinėmis teisininko kompetencijomis, bet ir geromis tarpdalykinėmis ūkio ir socialinių mokslų žiniomis, puikia orientacija tiek nacionalinės, tiek ir tarptautinės bei supranacionalinės, visų pirma Europos Sąjungos, teisės erdvėse, turi gerus lyginamosios teisėtyros ir dalykinės užsienio kalbos įgūdžius.

Iš daugelio monografijos XII skirsnio teiginių šioje darbu apžvalgoje autorius norėtų pateikti tuos, iš kurių galima spręsti apie Teisės fakulteto personalo indelį į Lietuvos teisės plėtrą Vakarų teisės tradicijos kontekstu. Autorius nustatė, kad 1990-2007 m. vis didesnis dėmesys buvo skiriamas teisės taikomajam darbui. Šio darbo tikslai buvo pateikti Lietuvos Respublikos Seimui ir Vyriausybei naujų įstatymų kūrimo ir galiojančių tobulinimo pasiūlymus, tobulinti politinę sistemą ir konstitucinius įstatymus, prisidėti prie Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių ir kitų tarptautinių dokumentų sudarymo. Atitinkamai pasikeitė ir publikuojamos medžiagos struktūra – joje gerokai sumažėjo fundamentaliųjų mokslo monografijų ir studijų, bet padidėjo mokslo straipsnių ir pranešimų skaičius. Operatyviai reaguodami į besikeičiančius įstatymus, siekdami kuo greičiau paskleisti visuomenei aktualią informaciją Fakulteto dėstytojai skelbė savo darbo rezultatus periodiniuose mokslo darbuose bei profesiniuose teisės leidiniuose. Dėl naujų kodeksų priėmimo 2000-2002 m. taikomųjų teisės tyrimų dominavimas tapo dar ryškesnis. Didelę praktinę reikšmę turi Fakulteto kolektyvo parengti daugiatomiai galiojančių kodeksų komentarai.

Absoliučią kiekybinių rodiklių (monografijų, straipsnių, pranešimų mokslinėse konferencijose kiekiai ir apimtys, darbuotojų skaičius) ir santykinių dydžių (mokslo produkcijos dalis, tenkanti vienam darbuotojui) analizė rodo, kad 1990-2007 m. Teisės fakulteto mokslinio darbo produktyvumas buvo žemas. Antai 1999-2003 metais vienam Fakulteto darbuotojui, turinčiam aukštąjį išsilavinimą, per metus teko 0,58 autorinio lanko monografijų, 0,74 mokslinio

straipsnio ir 0,39 pranešimo mokslinėje konferencijoje. Remiantis 2004 m. atliktos savianalize, pagrindinės žemo mokslinio darbo produktyvumo priežastys buvo šios: toleruojamas darbas dviejose ir daugiau institucijų vienu metu; darbuotojams, kuriems Fakultetas nėra pagrindinė darbovietė, ir vyresnio kaip 65 m. amžiaus darbuotojams nebuvo taikomas kvalifikacinis mokslinio aktyvumo reikalavimas; materialinio darbuotojų skatinimo sistema buvo labiau orientuota į pedagoginį ir administracinį darbą, nes tai dėl suprantamų priežasčių yra prioritetinga Fakulteto veiklos kryptis, todėl už straipsnių publikavimą autoriai iš esmės materialiai nebuvo skatinami.

Atsižvelgdama į savianalizės autorių ir tarptautinių ekspertų išvadas ir pasiūlymus, Fakulteto vadovybė siekia paskatinti mokslinio darbo produktyvumą tokiomis priemonėmis, kaip Fakulteto personalo atlyginimų kėlimas ir priedų dėstytojams prie atlyginimo skyrimas už rezultatyvų mokslinį darbą (nesiejant šio priedo su kokių nors kitų darbų atlikimu); kūrybinių atostogų dėstytojams suteikimas; mokslinės stažuotės užsienyje; mokslinių konferencijų organizavimas ir t.t.

Svarbios mokslo plėtros Teisės fakultete tendencijos buvo atskleistos autoriaus analizuojant publikacijas žurnale „Teisė“. Lyginant 1957-1989 m. ir 1990-2007 metų laikotarpius statistikos duomenys rodo ne tik besivystantį Vilniaus universiteto Teisės fakulteto, kitų Lietuvos ir užsienio mokslo bei mokymo institucijų bendradarbiavimą, didėjančius autorių užsieniečių ir publikacijų užsienio kalbomis skaičius. Darbų pasiskirstymas pagal teisės mokslo kryptis ir šakas rodo, kad 1957-1989 m. dėl sovietinei teisės ideologijai būdingo etatizmo ir paternalizmo per daug dėmesio (lyginant su civilinės teisės tradicijos šalimis) buvo skiriama viešajai teisei: leidinyje Teisė 1957-1990 m. paskelbti teisės teorijos, teisės filosofijos ir teisės sociologijos darbai sudarė tik 2,26 %, teisės istorijos – 20,35 % visų publikacijų, o 46,73 % visų paskelbtų darbų buvo skirti viešajai teisei; civilinei teisei teko tik 15,83 % visų publikacijų, darbo ir socialinio aprūpinimo teisei – 10,55 %, tarptautinei teisei – 2,76 %. Natūraliai būtų buvę tikėtis, kad atkūrus Nepriklausomą Lietuvos valstybę, sumažės teisės istorijos ir viešosios teisės darbų, bet padidės teisės teorijos, teisės filosofijos, teisės sociologijos, tarptautinės ir privatinės teisės darbų. Iš tikrųjų 1990-2007 m. paskelbti teisės teorijos, teisės filosofijos ir teisės sociologijos darbai sudarė jau 6,51 %, o tarptautinės teisės – 8,39 % visų publikacijų, teisės istorijos darbų sumažėjo iki 10,45 %, darbo ir socialinio aprūpinimo teisės srityje padėtis beveik nepakito – jai priskirtina 9,59 % visų publikacijų, bet civilinei teisei teko tik 8,56 % visų publikacijų, o net 56 % visų paskelbtų darbų buvo skirti viešajai teisei!

Be abejo, Nepriklausomos valstybės atkūrimas reiškia esminius pokyčius visų pirma viešojoje teisėje. Keičiami teisiniai santykiai tarp valstybės ir piliečio, tarp įstatymų

leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžios institucijų, steigiamos naujos institucijos ir pertvarkomos esamos. Šitie pokyčiai reikalauja teorinės bazės ir konkrečių moksliskai pagrįstų rekomendacijų. Prezidento apkalta, aukštųjų pareigūnų atsistatydinimas ir kiti įvykiai kreipia mokslininkų dėmesį į atitinkamas teises procedūras, skatina skelbti darbus iš viešosios teisės tematikos. Tačiau čia galima išvėlgti ir sovietmečio Lietuvos jurisprudencijos likučių, būtent, etatizmo ir paternalizmo poveikio mūsų teisei sąmonei. Per penkiasdešimt metų okupacijos ne mažiau kaip dvi kartos Lietuvos teisininkų išaugo stipriai veikiami visuomenei primesta ideologija, kuri siaurino akiratį, supaprastindavo mąstymą, vertė nekritiškai žvelgti į savąją teisinę sistemą ir neobjektyviai vertinti svetas sistemas. Pašalinti iš teisės sąmonės ideologines dogmas palyginti nesunku – jas paneigia pats gyvenimas. Gerokai sunkiau įveikti tuos stereotipus, kurių ideologinis poveikis nėra toks akivaizdus. Jie formuluojami kaip mokslo kategorijos, sąvokos ar dėsniai. Pašalinti šiuos stereotipus – reiškia padaryti visuomenės intelekto revoliucija, vadinasi, pakeisti teisinę sistemą, tai būtų turinio, o ne formos pakeitimas.

Dabar galima drąsiai teigti, kad ši intelektinė revoliucija jau vyko Lietuvos visuomenės sąmonėje, ir malonu manyti, kad čia yra ir Vilniaus universiteto Teisės fakulteto dėstytojų indėlis. Tuo galima (ir reikia!) didžiuotis, tačiau teisės sistemos formavimasis Lietuvoje nėra baigtas. Reikia nepamiršti, kad teisinė sistema yra ne grynai teisinis, bet socialinis fenomenas, ir kad mūsų teisinė sistema yra tik dalis Vakarų teisės tradicijos, ir mokslininkų užduotis – vystyti ne tik nacionalinę teisinę sistemą, bet visą teisės tradiciją kaip Vakarų civilizacijos dalį.

Tolesnių Lietuvos teisės sistemos istorijos tyrimų programa

Autorius ketina tęsti visų trijų Lietuvos teisės sistemos subsistemų istorijos tyrimus. Teisėkūros ir jurisdikcijos srityse 1999-2008 m. autoriaus atlikti tyrimai apėmė pirmuosius du kokybinius jų istorijos laiptus – senovę ir viduramžius. Toliau autorius, neatsisakydamas tirti senovės ir viduramžių Lietuvos teisėkūrą ir jurisdikciją, kur lieka menkai ištirtų klausimų, planuoja sutelkti pagrindinį dėmesį į moderniosios Lietuvos teisėkūros ir jurisdikcijos formavimąsi. Busimieji tyrimai turėtų atskleisti moderniųjų elementų atsiradimą viduramžių Lietuvos teisei sistemoje ir momentą, kai tų elementų koncentracija pastūmė į priekį visą teisinę sistemą, kiekybė virto kokybe, teisinė sistema „užlipo“ į sekantį raidos laiptą. Busimieji tyrimai turėtų aprėpti Lietuvos receptuotą ir nacionalinę teisę, pastangas sisteminant ją, teisės taikymo problemas ir doktrinos formavimąsi. Autorius norėtų ištirti „socialistinės teisės“ elementų įdiegimą Lietuvos teisei sistemoje, nustatyti kiek taip konstruojama sistema atitiko Vakarų teisės tradicijos modelį. Lietuvos jurisprudencijos istorijoje autorius ketina perkelti

pastangas iš teisės studijų istorijos į teisės koncepcijų (Lietuvos mokslininkų ir praktikų sukurtų arba įsisavintų idėjų, doktrinų) istoriją. Nors visuose savo darbuose autorius naudojami lyginamuoju tyrimų metodu kaip vienu iš svarbiausių, ateityje ketinama dar plačiau naudoti šią veiksmingą priemonę ir suaktyvinti lyginamuosius teisės tyrimus ir studijas VU Teisės fakultete.

Apibendrinamos mokslo publikacijos

Monografijos

1. Machovenko J., Maksimaitis M. Vilniaus universiteto Teisės fakultetas 1641-2007 metais: monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, 398 p.
2. Machovenko J. Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV-XVIII a.): monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999, 218 p.

Straipsniai

3. Machovenko J. Viduramžių universiteto ir jo teismo prigimtis // // Teisė. 2009, t. 70, p. 7-19.
4. Machovenko J., Nekrošius I. „Teisei“ 50 metų // Teisė. 2007, t. 65, p. 7-23.
5. Machovenko J. Universitetinės teisės studijos tarpukario Lietuvos Respublikoje // Teisė. 2007, t. 65, p. 76-93.
6. Machovenko J. Legal Scientific Journal TEISĖ (LAW) // Baltic Yearbook of International Law. Volume 6, 2006, pp. 487-490.
7. Machovenko J. Vilniaus jėzuitų akademijos Teisės fakultetas 1641-1667 metais // Teisė. 2005, t. 57, p. 82-92.
8. Machovenko J. Vilniaus jėzuitų akademijos Teisės fakulteto įsteigimo priešistorė // Teisė. 2005, t. 57, p. 93-105.
9. Machovenko J. Liudytojų ir priesaikos pagalbininkų institutai Lietuvos Statutuose // Pirmasis Lietuvos Statutas ir epocha: straipsnių rinkinys. Periodinio leidinio „Lietuvos istorijos studijos“ specialusis leidinys, tomas 3. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005, p. 152-162.
10. Machovenko J. Įrodymai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje // Teisė. 2005, t. 55, p. 61-69.
11. Machovenko J. Lietuvių ir slavų teisės vaidmuo kuriant Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės sistemą // Teisė. 2005, t. 55, p. 70-82.
12. Machovenko J. Liudytojai ir priesaikos pagalbininkai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje // Teisė. 2004, t. 51, p. 48-57.
13. Machovenko J. Vaznys, kaip teismo antstolio pirmtakas, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje // Teisė. 2004, t. 50, p. 94-105.
14. Маховенко Е. «Светки» в Великом княжестве Литовском: свидетели или соприсяжники? // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. 2004, № 5, с. 104-118.

15. Machovenko J. Diečkaus ir vižo institutų užuomazga ir raida Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje // Teisė. 2003, t. 46, p. 87-97.
16. Machovenko J. Valstybinių išvažiuojamųjų, trečiųjų ir kuopos teismų veiklos nagrinėjant žemės bylas teisinis reguliavimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje // Teisė. 2003, t. 46, p. 98-107.
17. Machovenko J. Kolektyviniai feodalinės Lietuvos teisės subjektai // Teisė. 2002, t. 43, t. 108-116.
18. Machovenko J. Pasaulietinių ir bažnytinių teismų kompetencijos atribojimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje // Teisė. 2002, t. 43, p. 117-127.
19. Machovenko J. Individualūs feodalinės Lietuvos teisės subjektai // Teisė. 2002, t. 42, p. 83-95.
20. Machovenko J. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės luominės struktūros susidarymo teisiniai pagrindai // Teisė. 2001, t. 39, p. 53-68.
21. Machovenko J. Luomo teisinė samprata // Teisė. 2001, t. 38, p. 49-56.
22. Machovenko J. Žemės nuosavybės formos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje // Teisė. 2000, t. 36, p. 48-58.

THE HISTORY OF THE LEGAL SYSTEM OF LITHUANIA (THE 13th-20th CENTURIES)

Summary

In the present work the author reviews the two scientific monographs and twenty scientific articles in which the history of the Lithuanian legal system is investigated. The author aspires to elucidate how did the main subsystems of the Lithuanian legal system – legislation, jurisdiction and jurisprudence – appeared and developed up to the end of the 20th century in the context of evolution of the Western legal tradition. The basic methods of research used in the works are historical, comparative and teleological.

The main theses of the reviewed scientific monographs and articles are these:

The law of the Grand Duchy of Lithuania (GDL) was created by the Government on the basis of the national Lithuanian law and some elements of the custom Slav law. Substitution of the custom Slav law for the Lithuanian public and private law took place in those provinces in the 14th-16th centuries. The custom Slav law hampered forming of the system of law of the GDL. It was created finally in the middle of the 16th century.

The law of the GDL was a medieval estate law. Estate is a legal phenomenon and law determines signs and features of any estate. Main sign of any estate is rights leaved to him by law and protected by state. Estate system, that is an organization of society into classes rigidly divided for political purposes and defined primarily by law, is based on a legal inequality of estates. Any estate is a stable order closed to outsiders. In order to belong to estate any person must correspond to certain conditions determined by law. At the same time any person can belong to a few different social groups but only to one estate.

The estate system of the GDL was formed finally in the middle of the 16th century. It was defined by the Second Statute of Lithuania and consisted of four estates: nobility, clergy, peasantry and townspeople. The nobility and the clergy were privileged. They governed the state and exploited bondsmen. In the towns which obtained the Magdeburg Law the townsmen were free, but haven't political rights and privileges.

The author believes that all persons were subjects of medieval law of Lithuania, but their legal capacity was not equal. This inequality was determined by law. Volume of legal capacity of these persons depended upon their age, sex, citizenship, religion and estate. It could be changed in accordance with law. Under certain conditions loss of legal capacity also was able. Collective subjects of law were the GDL itself (not its government bodies or officials), the

people of Lithuania as a political unit (not estates or ethnographic nations), political confederations of noblemen (if they were sanctioned by the Grand Duke), self-governing territorial units (counties, towns, etc.), guilds organized by craftsmen and merchants and self-governing religious communities.

The author believes that a land-ownership in the GDL was divided. Two persons held the same land. One of them was an immediate owner, the second was a superior owner of the land. An immediate owner's right to dispose the land was limited by a superior owner's rights to this land. In the 14th-first half of the 16th century an ancestral land was the main form of land-ownership in the GDL. At first an ancestral land was owned without obligation of vassalage. Since the beginning of the 16th century an owner of an ancestral land was obliged to military service from his land. Since the 14th century a benefice was the second form of feudal land-ownership in the GDL. Gradually a benefice turned into a feud. In 1566 the Second Statute of Lithuania gave the equal rights to all owners of ancestral lands and feuds. They got the freedom to dispose all their lands, but were obliged to military service from their real estate. In the middle of the 16th century the domain of the Grand Duke was divided into the State lands and Throne lands. The Grand Duke's freedom to dispose these lands was limited.

Up to the middle of the 16th century there were no permanent circuit courts for land disputes in the Grand Duchy of Lithuania. All state courts heard land cases in their permanent quarters and moved in locality to survey borders only if it was very necessary. The Government of the GDL stimulated activity of arbitration and village courts and set them to resolve land disputes in locality. The first permanent circuit court (Sub-Chamber court) for boundary disputes was established in every county during the court reform in 1564-1566.

Up to the middle of the 16th century jurisdiction of the Church determined by canons was very wide and came into collision with jurisdiction of the State. Besides clergymen and other subjects of the Church spiritual courts prosecuted noblemen, peasants and townfolk. Competence of secular and spiritual courts was delimited clearly by the Third Statute of Lithuania. In accordance with this Statute spiritual courts could prosecute noblemen, peasants and townfolk only if a certain case was bound up with religion or marriage.

The medieval conception of formal evidences existed and dominated in the GDL from the 13th century up to the 18th century. The court was passive because all evidences were collected and produced by the plaintiff or by the defendant, and legal force of any evidence was determined by Lithuanian custom law and by the Lithuanian Statutes.

The author believes that compurgators were not eye-witnesses of crime or event, there testified on oath only about good name of somebody. Compurgators swore together with

plaintiff or defendant. Witnesses testified to or against somebody without oath. The legal status of witnesses and compurgators determined by the Lithuanian custom law and the First Lithuanian Statute was partly corrected by the Second and the Third Lithuanian Statutes in 1566 and 1588.

Dietsky office appeared in the Ancient Slav State about the 11th century. From the 13th century onwards this office functioned in the GDL. Vizh office was instituted in the end of the 15th century or in the beginning of the 16th century in the GDL. Dietsky and Vizh were court officers executed judgements. Vizh was also official witness in criminal and civil cases. Vozny office was established in the GDL during the judicial reform in 1564-1566. Vozny was an important official of a court of law. He used to be elected by county noblemen. His duty was to inspect damages, wounds, and to witness at a trial. He was an executor of court's sentences.

The number of lawyers who took scholastic degrees increased in the GDL in the 16th century. They developed legal terminology, introduced the written form of contracts and elaborated many legal acts. The Lithuanian Statutes should be regarded as the acme of progressive legal theoretical thought and practical activity. They surmounted the codification of the legislation of the GDL and brought the country to the leading position among other European countries. Yet the high standard, progressive spirit and intrinsic humanistic ideas by themselves did not mean that the Statutes were properly applied. In the 16th century, the lack of qualified lawyers complicated application of the Lithuanian Statutes. The legal sophistication of judges was often rather poor. Even members of the Lithuanian Tribunal of the GDL were not professional lawyers. The requirement constituted in the Lithuanian Statutes that only nobility were eligible to the position of judges was hardly observed because for a long time there had been not a single law school or college in the GDL.

Why the Faculty of Law had not been founded in the Vilnius Jesuits' Academy before 1641? The author believes that the problem may be viewed in the context of international relations between the Kingdom of Poland and the GDL. In the year of the foundation of Vilnius University, one more event important for the legal development of GDL took place: creation of the highest appeal court – Lithuanian Tribunal. Polish landlords did not tolerate the steps strengthening the statehood of Lithuania. Creation of the Lithuanian Tribunal was a difficult victory of the GDL nobility. It is quite possible that concession to the University of Krakow and recognition of Polish monopoly in preparing lawyers were the cost paid for the mentioned victory. It seemed then more important to have their own appeal court than to prepare lawyers in the GDL.

In the one article the author aspires to elucidate what was a medieval university – integral part of the town or feudal benefice, what were professors and students – full fledged citizens of the town or aliens, and what were courts of the university – State or private, secular or ecclesiastical. The author established that any university in the Middle Ages was a self-governing professional corporation similar with guild or craft. Doctors and scholars (like merchants or craftsmen) elected rector and some other officials who governed and administered justice. Mostly university was an integral part of the town; professors and students could exercise their rights on an equality with citizens of the town. Sometimes university was ruled by the Bishop or King as a feudal benefice independent from the town magistrates and courts (in this case the relations between town citizens and students were exceptionally strained). A very ample jurisdiction was allowed to the Rector's court, extending to all civil cases and all criminal cases except such as involved mutilation (in those criminal cases the jurisdiction of the town Magistrates, King's or Bishop's judges was recognized). Rector was required to suppress quarrels between students and townsmen, or among the students themselves. If Rector failed to punish offenders, a scholar or doctor was amenable to the town Magistrates, King's or Bishop's judges. The Bishop always reserved to himself spiritual jurisdiction over professors and students. An appellate civil jurisdiction was reserved to the town Magistrates, King's or Bishop's judges.

It should be recognized that the legal system and its constituent parts in the GDL of the 16th century were rather highly developed. Since the middle of the 16th century, the legal system of the GDL positively belonged to the Western legal tradition whose identification features are most explicitly defined in H.Berman's study "Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition", 1983. This conclusion is prompted by analysis of different sources. In its maturity, the legal thought of the GDL matched up to the West European legal experience, whereas in terms of general culture it bore footmarks of the ideas of the epochs of Renaissance and Enlightenment as it had always been turned towards contemporary problems of community and individual and by its progressive novel ideas it often excelled the coevals. The scholars of the GDL demonstrated erudition, the depth of thought and perfect knowledge of the Western legal system. The Roman-German legal tradition was developed by law scientists. Thanks to them, the legal regulation, started in the 16th century with the compilation of the Lithuanian Statutes, was distinguished for the abstract formulation of norms and a high degree of normative generalization. On a plane of subsystems (legislation, jurisdiction and jurisprudence), the legal system of the GDL belonged to the continental branch of the Western law and was not inferior to other systems of that branch. The legal heritage of the 16th – first half of the 17th centuries was as rich as to be able to maintain the orientation of the legal system of the GDL towards the

West and to retain the continuity of the tradition of jurisdiction throughout the entire period of decline in 1655-1773.

In the one article the attempts to establish the Higher Courses Department of Law and Lithuanian (Vytautas Magnus Dux) University Faculty of Law are investigated. The author aspires to elucidate what were the main results of its educational work in 1919-1940 and what kind of factors complicated this work. The author believes that the personal of the Higher Courses Department of Law and Lithuanian (Vytautas Magnus Dux) University Faculty of Law were higher educated lawyers ensured university legal studies for all students. The Faculty of Law played a significant role in the development of the Lithuanian legal science, it aspired to promote democracy, the rule of law and innovative legal thinking in accordance with the European legal standards and principles which were of great importance in Lithuania until 1940. Many teachers and researchers were involved in public work and activities of various governmental bodies and private institutions. The Faculty of Law was structured and run in accordance with the needs of the Lithuanian society and the Republic. From 1926 when University and its Faculty of Law were controlled by governing bodies, such as the Ministry of Higher Education and Ministry of Internal Affairs, its personal and students were devoted to the principles of autonomy, academic freedom, integration of research and higher education.

The main trends of research development at the Faculty of Law are best revealed by analysis of the statistics of the scientific journal "Law" published by the Faculty, a comparison of the time frames 1957-1989 and 1990-2007 in particular. The statistical data not only reveal the development of cooperation between the Faculty of Law and other scientific and academic Lithuanian and foreign institutions and the increasing number of publications of Lithuanian and foreign authors in foreign languages. The distribution of research works according to the branches of law sciences also shows that in 1957-1989, due to the ethatism and paternalism of the Soviet legal ideology (in comparison with the countries of Western legal tradition), excessive attention was paid to public law (even 46.73% of the published works). The restoration of an independent state first of all means radical changes in its public law. Transformations occur in the legal relations between the state and its citizens and among the legislative, executive and juridical institutions. These transformations require a theoretical basis and concrete scientifically grounded recommendations. The number of reports in the field of public law considerably increased (even 56% of the published works in 1990-2007).

Key words: history of law, legal system, legislation, jurisdiction, jurisprudence, Western legal tradition, Lithuanian Statutes.

Spausdino Vilniaus universiteto leidyklos spaustuvė
Universiteto g. 1, LT-01122 Vilnius

Tiražas: 40 egz.

ISBN 978-9955-33-422-4